

KUR'ÂN'IN METNİYLE İLGİLİ İDDİALARA REDDİYE: MUKADDİMETÜ KİTÂBİ'L-MEBÂNÎ ÖRNEĞİ

Ali BULUT*

ÖZET

Farklı devirlerde, Kur'ân'ın yazılıp toplanması ve günümüze nakli gibi hususlar etrafında, Kur'ân'ın metniyle ilgili çeşitli iddialar gündeme getirilmiştir. Buna karşın Kur'ân'ın korunmuşluğunu anlatmaya matuf cevaplar da verilmiştir. Bunlardan birisi, hicri beşinci asırda telif edilen ve bu konudaki değerlendirmeleriyle de dikkat çeken *Kitâbu'l-Mebânî* tefsirinin mukaddimesidir. Mukaddime; -“*metni mensûh*” kapsamında görülenler de dâhil- iddialara zemin hazırlayan çok sayıda rivayete yer verilerek değerlendirmeler yapılmaktadır. Bu çerçevede, iddialara cevap mahiyetinde iki kapak arasındaki Kur'ân'ın; kesinlikle Allah'ın koruması altında olduğu, asli hüviyetini muhafaza ettiği, metninde hiçbir eksiklik ve fazlalık olmadığı ve üzerinde hiçbir şüphe olmadan mütevatiren nakledildiği vurgusu yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Tefsir, Reddiye, Mukaddime

ABSTRACT

Responses to Claims about the Text of The Qur'an: The Case of the Muqaddima of the Kitab al Mabani

During to history of Quran, it is claimed some ideas around the compile a collection (*Mushaf*) and writing of the Quran. Textual additions, uncompleted part, linguistic mistakes are among the claims. There are some responses these claims in Tafsir literature. One of them is “*the Muqaddima of the Kitab al Mabani*” that it is compiled in the fifth century AH. This muqaddima contains some responses by evidences against the claims in the Quran's text.

Key Words: The Quran, Interpretation, Refutation, Introduction

Giriş

Kur'ân tarihi açısından Hz. Peygamber ve sahabe dönemi, Kur'ân'ın aslını muhafaza ederek günümüze ulaşması hususunda büyük bir önem arz etmektedir. Zira her iki dönemde de, Kur'ân'ın korunmasına yönelik tedbirler

* Arş. Gör., S.D.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Araştırma Görevlisi

alınmış ve faaliyetler gerçekleştirilmiştir.¹ Daha sonraki dönemlerde ise, Kur'an'ın nüzulünden yazılmasına, toplanmasından istinsâhına ve nihayet sonraki nesillere aktarılmasına kadar pek çok konu, ilgili kaynaklardaki yerini almıştır. Bu çerçevede Kur'an'ın yazılıp toplanması, günümüze nakli gibi hususlarla ilgili Kur'an'ın korunmuşluğunu anlatmaya matuf değerlendirme ve yorumlara gidilmiştir. Bununla birlikte Kur'an'ın metniyle² ilgili çeşitli iddialar da, oldukça erken sayılabilecek dönemden itibaren gündeme getirilmiştir.³ Çoğu kez Kur'an'ın tahrif edildiği yönündeki iddialara ise cevaplar verilmiştir.⁴ Bu cevaplar, İbn Kuteybe (ö.276/889)'de olduğu gibi bazen herhangi bir eserin içerisinde yer alabilmektedir.⁵ Sırf bu mevzua has eserler de yazılmıştır. Mesela İbnu'l-Enbârî (ö.328/940), *Kitabu'r-Reddi alâ Men Hâlefe Mushafe Osmâne*" adlı bir eser telif etmiştir.⁶ Yine Tefsir Usulünün temel kaynaklarında konuya müteallik meselelere yer verilmiştir. Sözelimi Zerkeşî (ö.794/1391) ve Suyutî (ö.911/1505), Kur'an'ın cem'i, sahabenin Kur'an'ı korunmasına yönelik tedbirleri ve Kur'an'ın yazımı gibi meseleleri müstakil başlıklar altında ele almışlardır.⁷

İşte bu noktada, Kur'an'ın metniyle ilgili iddialara cevap verme hususunda dikkat çeken tefsir kaynaklarından birisi, hicri beşinci yüzyılda telif

- ¹ Hasan ELİK, **Kur'an'ın Korunmuşluğu Üzerine**, İFAV, İstanbul, 1998, s.4-7 ve 167vd.
- ² Burada 'Kur'an'ın metni' ifadesinden maksadımız şudur: Yazıya geçirilmiş haliyle Kur'an'ın, Mushaf içerisinde iki kapak arasında sayfalar halinde mevcut şeklidir. Yani "Kur'an'ın Mushaf'taki metnidir."(Ali Galip GEZGİN, "Kur'an'ın Metinsel Niteliği", **Dinî Araştırmalar**, Cilt:9, Sayı:27, Ankara, 2007, s.84,107). Ayrıca "Metin" in kavramsal çerçevesi, Kur'an'ın nasıl bir metin olduğu ve "metinsel niteliğinin ne olduğu" konusunda geniş açıklama için bkz. GEZGİN, "Kur'an'ın Metinsel Niteliği", s.79-108.
- ³ Mesela Garânik olayı bunlardan birisidir. Hz. Peygamber'in okuduğu Necm suresinin 19. ve 20. âyetlerinden sonra şeytan tarafından vahye katıldığı rivayet edilen Garânik metniyle ilgili değerlendirmeler için bkz. AKSEKİLİ Ahmed Hamdi(ö.1371/1951), **Bir Zındık Uydurması Ğaraniĸ Safsatası: Kur'ana Ve Peygambere Ğirkin İftira**, İşaret Yayınları, İstanbul, 2003; İsmail CERRAHOĞLU, "Garânik Meselesinin İstismarcıları", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, XXXIV, Ankara, 1981, s.69-82; ELİK, **Kur'an'ın Korunmuşluğu Üzerine**, s.86-112; Hayrettin ÖZTÜRK, **Ebedî Mucize Kur'an Yazılması ve Toplanması**, Ensar Neşriyat, III. Baskı, İstanbul, 2005, s.213-223. Yine bazı Şiilerce Kur'an'dan birtakım surelerin (Suretu'n-Nurayn ve Velâye suresi gibi) çıkarıldığı da iddia edilmiştir. ÖZTÜRK, **a.g.e.**, s.200-206; Şaban KARATAŞ, **Şia'da ve Sünni Kaynaklarda Kur'an Tarihi**, Ekin Yayınları, İstanbul, 1996, s.123-126.
- ⁴ Bkz. KARATAŞ, **Şia'da ve Sünni Kaynaklarda Kur'an Tarihi**, s.81vd; ÖZTÜRK, **Ebedî Mucize Kur'an Yazılması ve Toplanması**, s.165vd.
- ⁵ Nitekim İbn Kuteybe, *Te'vîlu Muhtelifi'l-Hadîs* adlı eserinde, Hz. Aişe'den gelen "recm rivayeti" ve "on emzire" hakkındaki iddialara ilişkin cevap mahiyetinde değerlendirmelerde bulunmaktadır. Bkz. İBN KUTEYBE, **Kitâbu Te'vîli Muhtelifi'l-Hadîs**, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, ts., s.210-213.
- ⁶ SUYUTÎ, Celâlüddîn, **el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'an**, Dâru'l-Mârifê, y.y., ts., I, 239.
- ⁷ Bkz. ZERKEŞÎ, Bedruddîn, **el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'an**, (Thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm), el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut, II. Baskı, 1391/1972, II, 35-37; SUYUTÎ, **el-İtkân**, I, 76vd.

edilen *Kitâbu'l-Mebânî* adlı tefsirin mukaddimesidir.⁸ Zira mukaddimenin önemli bir bölümü (yaklaşık 250 sayfanın ilk 171 sayfası) Kur'an'ın metniyle ilgili meselelere tahsis edilmiştir.⁹ Mukaddimenin müellifi ise bilinmemektedir.¹⁰

Müellifin ifadelerinden anlaşıldığı kadarıyla, mukaddimenin en önemli yazılış nedenlerinden birisi, Kur'an'ın metniyle ilgili meselelerde yapılan itirazlara cevaplar vermektir. Konuların seyrinin bu yönde gelişeceğinin emareleri, daha başlangıçtan bellidir. Nitekim mukaddimenin başında, Kur'an'ın nazımının aslî hüviyetine vurgu yapılmaktadır.¹¹

Konuyla ilgili mukaddimedeki en belirgin işaretlerden birisi, genellikle önce iddia/iddiaların dillendirilip ardından da cevapların verildiği “*denilse deriz ki*” şeklindeki bir üslubun takip edilmesidir. Yani mukaddimede, reddiye içerikli bir anlatım üslubu göze çarpmaktadır.

Bir diğer husus, mukaddimede Kur'an hakkında iddia ileri sürenlerin kimler olduğuna dair bir takım somut bilgilerin yer almasıdır. Bunlar, ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla aşırı Şii gruplardır. Nitekim mukaddimede

⁸ Arthur Jeffery, “Mukaddimetân fi Ulûmi'l-Kur'an ve hümâ Mukaddimetü Kitâbu'l-Mebânî ve Mukaddimetü İbn Atiyye” adıyla neşretmiştir (Mektebetü'l-Hancî, 1954).

⁹ Mukaddimenin ana başlıkları şunlardır: Tertîbu Nüzûli'l-Kur'an (Mekkî-Medenî), Kur'an'ın cemi ve buna götüren sebepler, Kur'an'ın şu anki tertibi, Mushaf'a karşı ziyadelik, noksanlık, hata ve unutmaya türünden iddialar, Mushaf nüshalarındaki ihtilaflar, sure sayılarındaki ihtilaflar, tefsir-te'vil, muhkem-müteşabih, Kur'an'ın tefsirinden kaçınma meselesi ve mana istinbatı(içtihât) meselesi, yedi harf meselesi, diğer semavi kitapların nüzülü, Kur'an'ın cüzleri, âyet, kelime ve harf sayıları. Burada da görüldüğü gibi, Kur'an'ın metniyle ilgili bölümlerden sonra, Kur'an'ın tefsiri meselesi ele alınmaktadır. Bu kapsamda, mukaddimede, mesela tefsirden kaçınma konusunda selefin takındığı gibi tavır takınmadığı gerekçesiyle isim verilerek Haşviyye de eleştirilmektedir. Bkz. **Kitâbu'l-Mebânî**, s.184.

¹⁰ Arthur Jeffery, kitaptaki isnadlara ve diline bakarak, mukaddimenin müellifinin Mağribli olduğu görüşünü ileri sürmüştür (**Kitâbu'l-Mebânî**, “Giriş”, s.3-4). Müellifin Mağrip'ten ziyade Horasan bölgesine aidiyetine ilişkin bir değerlendirme için bkz. Ali BULUT, “Arthur Jeffery(ö.1959)'nin Yayınladığı “Kitâbu'l-Mebânî”nin Müellifi Üzerine Bir Değerlendirme”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2005/2, Sayı:15, s.181-198.

¹¹ Buna göre Allah, Müslümanlara Kur'an'ı nimet olarak indirmiş; onu kendisine ulaştıracak bir yol, hüccet ve delil kılmıştır. Arap toplumuna onun tamamının veya bir kısmının benzerini getirmeleri hususunda meydan okumuş, onu güzel isimlerle isimlendirmiş ve koruma altına almıştır. Kur'an'ın zahiri, nazmıyla Arap dili ediplerine (Fusahâ') karşı bir delildir; batını da hükmü ve ilmiyle acem ulemasına karşı delildir. Kur'an'ın zahirine, gölge düşürücü hiçbir bir şey ulaşamamıştır. Şayet nazmına herhangi halel getirici bir şey vuku bulmuş olsa, o zaman Kur'an hakkında saldıranlara söz söyleme fırsatı verilmiş olacaktır. Aynı şey, manalarının nazmında vuku bulsa, ondan yüz çevirenlere meydan verilmiş olacaktır. Bu duruma Allah, “*O öyle aziz kitaptır ki, ne önünden ne de ardından batıl ona ulaşabilir*” (Fussilet,41/42) sözüyle işaret etmiştir. Âyette murad olunan husus, Kur'an'ın lafızlarının nazmı yönüyledir. Kur'an'ın hüküm ve manaları ise, Allah'ın dilediğine nasip ettiği başlı başına bir ilimdir (**Kitâbu'l-Mebânî**, s.5-6).

Râfıza'nın ismi geçmekte¹² ve Râfızîlerin “*masum imam*” fikrine sahip oldukları, onların 400 seneden beri Allah'ın kullarına hücceti olan imamı bekledikleri ifade edilmektedir.¹³ Yine, “Ehl-i Sünnet” ve “Şia” diye sınıf ayrışmasından bahsedilmekte; her iki sınıfa da ashabın en doğrusunun ve helali haramı bileninin kim olduğu sorulsa, Sünnilerin Hz. Ebu Bekir, Şia'nın ise Hz. Ali olduğunu söyleyecekleri belirtilmektedir.¹⁴ Müddeiler tarafından zan üzere ortaya atılan Hz. Osman'ın Kur'ân'dan 500 harfî düşürdüğü iddiasının dile getirildiği mukaddimede;¹⁵ meseleler yer yer Hz. Ali ve Ehl-i Beyt ile ilişkilendirerek de izah edilmekte; Hz. Ali ile ilgili tartışmalara girilmekte, Hz. Ali Mushaf'ından bahsedilmekte ve diğerleriyle karşılaştırılmakta, Hz. Ali hakkındaki rivayetler ele alınmaktadır.

İşte biz bu çalışmamızda, Kur'ân'ın metniyle ilgili ortaya atılan iddialar ile bu iddialara verilen cevaplar açısından *Kitâbu'l-Mebânî* mukaddimesini inceleyeceğiz. Bu çerçevede, müellifin konuya yaklaşım tarzını ve konuya nasıl deliller getirdiğini ortaya koymaya çalışacağız. Burada hemen ifade edelim ki, müellif, konuyu ele alırken bazen tartışma malzemesi olabilecek fikirler de serdedebilmektedir. Fakat biz bu çalışmamızda, müellifin fikirleri, getirdiği delillerin doğruluğu ya da yanlışlığı hakkında çok fazla tartışmaya girmeyeceğiz; bunun yerine müellifin konuya ilişkin yaklaşım tarzının nasıl gerçekleştiğini ortaya koyarak bir durum tespiti yapmaya çalışacağız. Önce müellifin Kur'ân'ın cem'i, istinsahı ve sonraki dönemlere nakli hususundaki görüşlerine ve bu konudaki tereddütleri gidermeye yönelik açıklamalarına bakacağız. Ardından da konuya ilişkin iddia ve cevapları, ilgili başlıklar altında *İddia-Cevap* formatıyla aktaracağız. Bu arada mukaddimede yer verilen meseleler hakkında yapılan birtakım değerlendirmelere de işaret edeceğiz. Mukaddimede anlatılan bir olay/mesele başka vesileyle bir daha zikredilebildiğinden, konuları mümkün olduğunca müellifin takip ettiği sıraya göre özet olarak ele almaya gayret edeceğiz. Mukaddimedeki sık tekrarın, müellifin konuya verdiği önem, anlatış heyecanı, üslubu ve kullandığı delillere sık sık geri dönmesinden kaynaklandığı kanaatindeyiz.

¹² *Kitâbu'l-Mebânî*, s.40.

¹³ *Kitâbu'l-Mebânî*, s.184. Rafızîlerin Kur'ân'la ilgili iddia ortaya attıkları diğer tefsir kaynaklarında da dile getirilmektedir. Mesela Kurtubî, tefsirin mukaddimesinde ve Zerkeşî de muhalled eserinde bu konuya değinmişlerdir. Bkz. KURTUBÎ(ö.671/1272), *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1387/1967, I, 56; ZERKEŞÎ, *el-Burhân*, I, 340.

¹⁴ *Kitâbu'l-Mebânî*, s.50.

¹⁵ *Kitâbu'l-Mebânî*, s.78. Kur'ân'dan bazı ayetlerin çıkarıldığı iddiaları, bazı ilk dönem Şii kaynaklarında da yer alabilmiştir. Bkz KULEYİNÎ, Ebu Cafer Muhammed(ö.329/940), *el-Usûl mine'l-Kâfi*, Tahran, I, 228-239. Ayrıca Şia'nın Kur'ân'da tahrif yapıldığı iddialarına ilişkin bkz. Süleyman ATEŞ, “İmamiyye Şiasının Tefsir Anlayışı”, *Ankara Üniversitesi İlahiyât Fakültesi Dergisi*, XX, Ankara, 1975, s.147-172.

A-Kur'ân'ın Cem'i ve Tertîbi

Mukaddimeye “*Tertîbu nüzûli'l-Kur'ân*” meselesiyle başlayan müellif, Mekki-Medenî ve ilk inen sure/âyetlerle ilgili rivayetlerden sonra Kur'ân'ın iniş sırasına göre sure tertibini vermektedir.¹⁶

Mukaddimenin ikinci konusu, “*Kur'ân'ın cem' keyfiyeti ve buna götüren sebepler*” başlığını taşımaktadır. Buna göre, Kur'ân'ın nasıl toplandığı ve buna götüren sebepler bağlamında, Yemame savaşında pek çok hafızın ölmesi ve Hz. Ömer'in Hz. Ebu Bekir'e meseleyi arz etmesi üzerine Kur'ân'ın toplanmasına yönelik gelişen olaylar anlatılmıştır.¹⁷

Müellif, Kur'ân'ın toplanmasına götüren sebeplerin anlatımından sonra, Hz. Osman'ın istinsâh ettirdiği Mushaf'ın Hz. Ebu Bekir Mushaf'ı ile aynı olduğunu ifade etmektedir.¹⁸ Hz. Ebu Bekir Mushaf'ı cem eden ilk kişi olduğuna göre o zaman Hz. Peygamber'in Mushaf'ı niçin toplamadığı sorusunu soran müellif, bu konuda birtakım izahlarda bulunmaktadır. Buna göre Allah'ın, Hz. Peygamber'e Kur'ân'ı ezberlemesi, unutmaması, okuması, ondan nâsihatte bulunması ve onu öğretmesine ilişkin vaadi vardır. Hz. Peygamber, Kur'ân'ı kesintisiz olarak sahabeye sahabe de ona okumuştur. Hz. Peygamber Kur'ân'la öğüt vermiş, Kur'ân'ın tilavetinden sonra te'vili kabilinden feraiz, ahkâm gibi hususları öğretmiştir. Bu sebeple Hz. Peygamber, Kur'ân'ın yazılıp toplanmasından müstağnidir. Müslümanlar da, o hayatta olduğu müddetçe buna ihtiyaç duymamışlardır. Sahabe, Hz. Peygamberin vefatıyla konu hakkında endişe duymaya başlamış, bu konuda çaba harcamışlar ve Kur'ân'ı Mushaf haline getirmişlerdir.¹⁹ Hz. Peygamber'in ölümünden sonra ne olacağını haber verdiğini söyleyen müellif, bu konuda örnekler de vermektedir. Mesela Hz. Peygamber, Hz. Ebu Bekir'in Kur'ân'ı cem' edeceği Hz. Ebu Bekir'den sonra Hz. Osman'ın bu kutlu vazifeyle görevlendirileceğini bildirmiştir.²⁰

¹⁶ **Kitâbu'l-Mebânî**, s.8-16. Müellife göre ilk inen sure, bazı rivayetlerde geçen Müddessir ve Muavvizeteyn sureleri değil, çoğu rivayetlerin desteklediği Alak suresidir.

¹⁷ Mesela Tevbe suresinin son iki âyeti ile Ahzâb suresinin 23. âyeti yazılı olarak Huzeyme b. Sâbit'te bulunmuş ve Mushaf'a kaydedilmiştir. Yazım esnasında, “*Tâbût*” kelimesi gibi birkaç kelimenin yazılışı hakkında ihtilaf edilmiştir. Toplanan Mushaf Hz. Ebu Bekir'de kalmış, o vefat edince Hz. Ömer'e, onun da vefatıyla kızı Hz. Hafsa'ya geçmiştir. Hz. Osman döneminde fetihlerin artmasıyla çeşitli beldelede Kur'ân'ın okunmasına ilişkin ihtilaflar çıkmaya başlamıştır. Bunun üzerine Hz. Osman katiplere (Zeyd b.Sabit, Abdullah ibnü'z-Zübeyr, Saîd ibnü'l-As, Abdurrahman ibnü'l-Hâris) Kur'ân'ı istinsah etmelerini emretmiştir(**Kitâbu'l-Mebânî**, s.17-22).

¹⁸ **Kitâbu'l-Mebânî**, s.22.

¹⁹ **Kitâbu'l-Mebânî**, s.23-25.

²⁰ **Kitâbu'l-Mebânî**, s.24. Burada Hz. Peygamber'in gelecekte meydana gelecek olayları haber verdiği görüşü zikredilmektedir. Fakat bu konunun, Hz. Peygamber'in yaşanan olaylarla ilgili bir ifadesi mi yoksa gaybi haberlerle ilgili bir mucizesi kabilinden mi zikredildiği tam olarak ortaya çıkmamaktadır. Ancak müellifin ifadelerinden ikinci ihtimalin daha ağır bastığı söylenebilir. Gaybı Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceği ve Hz. Peygamber'in de gayb bilgisinin ilahi ihbarla sınırlı olduğu hususunda

Müellife göre Kur'ân, Hz. Peygamber döneminde topluca bir aradadır. Ne zaman bir âyet nazil olsa, Hz. Peygamber bu âyetin yerine yazılmasını emretmiştir. Hz. Peygamber, ashabına seferde ve hizada kesintisiz olarak beş vakit namaz kıldırması ve her namazın iki rekâtında Fatiha suresi ile birlikte bir sure okumuştur, ashab okunanları sabah akşam dinlemiştir. Durum bu kadar açıktır ve ashab bunları değil de neyi dinlemiştir? Ashabın dinlediği şeyin ne olduğunu hayretler içerisinde soran müellif sorularına şöyle devam etmektedir: Eğer Kur'ân âyetleri tanzim edilmeyip parça parça idiyse ve Hz. Ebu Bekir'in, Ömer'in ve Osman'ın dönemlerinde düzenlendi ise, o zaman Araplar şu âyetleri ne ile duymuşlardır: “*De ki: Siz de onun gibi uydurulmuş on sure getirin*”²¹ Halbuki bu âyet Mekke'de inmiştir. Yine, “*Siz de onun benzeri bir sure getirin*”²² Bu âyet de Medine'de inmiştir. Eğer durum iddia sahiplerinin hayal ettiği gibi olsa, Abbâs b. Abdilmuttalib, Huneyn günü yenilen ve kaçan topluluğa ‘*Ey Bakara ve Âl-i İmrân Sureleri Ashabı! Bu, Rasulullah'tır*’ şeklinde çağrıda bulunmayacaktır.”²³

Konu açısından mukaddimedeki şu ifadeler dikkat çekicidir:

Eğer bir kimsenin; bütün sure ve âyetleriyle bu Kur'ân'ın, Hz. Peygamber'in sahabeye bildirdiği, Araplara benzerini getirmeleri hususunda meydan okuduğu ve onların da buna cevap veremedikleri, muhacir ve ensarın tilavetini Hz. Peygamber'den aldıkları ve onu kendilerinden sonrakilere öğrettikleri Kur'ân olmadığı hakkında şüphe duyması caiz görülse; o zaman, biz de o kimsenin şu konular hakkında şüphe ettiğini kesinlikle söyleyebiliriz: Hz. Peygamber, Mekke'de nübüvete davete başlamıştır, sonra Medine'ye hicret etmiştir. Hz. Peygamberle müşrikler arasında Bedir, Uhud ve diğer savaşlar gerçekleşmiştir. Sonra Medine'de vefat etmiştir. O, orada medfun bulunmaktadır.²⁴

Burada Kur'ân'ın tevatüren geldiğini şüphe götürmeyecek kadar kesin gerçekliğe sahip olan Hz. Peygamber'in hayatındaki diğer mühim olaylarla kıyaslayan müellif, bundan önce Kur'ân'ın bir parçasının zayı olmasının, tamamının zayı olması anlamına geleceğini söylemektedir. Müellifin ifadesine göre daha Hz. Peygamber hayattayken Allah bu konuda onu müjdelemiştir. Bu, Allah'ın bir lütfudur. Şayet Kur'ân, Allah'ın müstakim bir hücceti olmasa, o zaman din düşmanları onda zaaf, nazmında da ta'n edecek şeyler bulabileceklerdir.²⁵

değerlendirmeler için bkz. İlyas ÇELEBİ, **İtikadî Açından Uzak Yakın Geleceklerle İlgili Gaybî Haberler**, Kitabevi, İstanbul, 1996, s.46-53; Selahaddin POLAT, “Maturidi'ye Göre Gayb ve Hz. Peygamberin Bilgisinin Sınırları”, **Hadis Araştırmaları** İçerisinde, İnsan Yayınları, İstanbul, Tarihsiz, s.135-153.

²¹ Hüd,11/13.

²² Bakara,2/23.

²³ **Kitâbu'l-Mebânî**, s.27.

²⁴ **Kitâbu'l-Mebânî**, s.26.

²⁵ **Kitâbu'l-Mebânî**, s.24.

Müellif, şöyle bir soruya yer vermektedir: Kur'ân, Hz. Peygamber döneminde topluca bir arada ise, o zaman bu, Hz. Ebu Bekir döneminde cem edilmesi rivayetleriyle nasıl bağdaştırılacaktır? Müellifin bu soruya verdiği cevaba göre Kur'ân, Hz. Peygamber döneminde tamamıyla bilinmektedir ve surelerin sayısı hakkında hiç kimsenin şüphesi yoktur. Ne var ki Kur'ân iki kapak arasında değildir. Sahabe, sureleri bugünkü sırasıyla değil, Bakara, Nisâ, A'raf... gibi değişik sırayla okumaktadırlar. Sahabeden birisi, bir sureyi ezberlemiş ve yazmıştır. Eğer onun savaşa gittiği andaki yokluğunda bir sure inmişse, döndüğünde o sahabe bir başkasından alıp kolayına geldiği şekilde sıralamıştır. Dolayısıyla yazdığı sureler arasında takdim-tehir olmuştur. Sahabeden bazıları hafızasına güvenip yazmamış, bazıları da çeşitli malzeme üzerine yazmışlardır. Pek çok sahabe ise, Mushaf'a bakmaya ihtiyaç duymamışlardır. Fakat Hz. Peygamber'den sonra durum değişmiştir. Hafızların ölmesi üzerine, Kur'ân iki kapak arasına toplanmıştır. Kur'ân, sahabece bilindikten ve noksanlık ve ziyadeliikten korunduktan sonra; surelerin peş peşe değil farklı sıralamayla gelmesi, onun sıhhatine gölge düşürmemektedir. Sahabe, surelerin sıralanışı dışında âyetlerin hepsini bilmektedir. Şayet Kur'ân'ın sureleri ve âyetleri sahabenin geneli tarafından bilinmemiş olsa, onların yazdıkları Mushaf'lar arasında nazımda, âyetlerin hepsinde ya da çoğunda fahiş ihtilafların vuku bulması icap edecek; Sahabenin de bu konudaki savunmalarını - التابوت ve التابوه örneğinde olduğu- gibi Hz. Osman'a ilettikleri açığa çıkacaktır. Sahabe, pek çok âyet üzerinde, bunların Kur'ân'dan olup olmadıklarını konuşup görüşmüşlerdir. İki kapak arasında olan âyetler hakkında, onlardan nakledilen kelimelerin değiştirilmesi ya da âyetlerin yerinden oynatılması gibi hususları içeren hiçbir ihtilafı bulmak mümkün değildir.²⁶

Kur'ân'ın cemi sırasında iki âyetin²⁷ Huzeyme'nin şahitliğiyle yazılmasını izah eden müellife göre, bu âyetler sadece Huzeyme'den alınmış değildir. Bilakis bu âyetler bilinmektedir. Fakat sadece bu adamda yazılı olarak bulunmuş ve alınmıştır. Şayet sahabe, isteseler hafızalarından da yazabileceklerdir. Yine sahabe eğer âyetlerin Mushaf'ta bir harf eksiklik ya da fazlalık oluşturduğunu bilseler, hemen onu reddedeceklerdir. Aynı şekilde Kur'ân okuyan Müslümanların çoğu âyetleri ve sureleri bilmektedir. Öyle ki şayet Mushaf'ta bir harf zait olsa onu kabul etmeyeceklerdir. Bu sebeple bir harfin yeri değişse veya “عَذَابُ الْيَمِّ” yerine “الْيَمِّ عَذَابٌ” veya “عَلِيمٌ حَكِيمٌ” yerine “سَمِيعٌ بَصِيرٌ” gelse, onu yerli yerince bileceklerdir. Kur'ân'da olmayan bir şeyin değiştirilmesi, Kur'ân'ı bilen ve onu okuyan kimseye, ezberlemese dahi gizli değildir. Burada müellif, sahabenin bütün bu sebeplerle âyeti yazmadıklarını, bir ya da iki adamın şahitliğiyle aldıklarını ve âyetlerin ise hiçbir şüphe edilmeyecek bir bilgiyle bilindiğini ifade etmekte;²⁸ iki şahitle de olsa, elde yazılı mevcut metinlerden naklen Mushaf'ın yazıldığını ve

²⁶ Kitâbu'l-Mebânî, s.31-34.

²⁷ Tevbe,9/128 ve Ahzâb,33/23.

²⁸ Kitâbu'l-Mebânî, s.34-37.

Mushaf'taki âyetlerin zaten hafızalarda var olduğunu zikrederek, burada herhangi bir sorunun bulunmadığını dile getirmektedir.

Kur'ân'ın yazılması işinin niçin Zeyd'e havale edildiğini genişçe ele alan müellif, bu kapsamda Zeyd'in ehliyet ve liyakatini, üstünlüğünü anlatmakta; Übey ile mukayese etmekte ve Hz. Peygamber'in, öne çıkan yönleriyle sahabileri öven sözlerini izah etmektedir.²⁹ Buna göre Hz. Ebu Bekir bu işi genç ve hafız olan Zeyd b. Sabit'e vermiştir. O, Kur'ân'ı Hz. Peygamber dönemindeki gibi insanlar arasında hiçbir ihtilaf olmaksızın ve Hz. Peygamber'in Cebrail'e Kur'ân'ı arz ettiği son arzaya göre (arza-ı ahire) korumuştur. Çünkü Zeyd, vahiy kâtibidir; Hz. Peygamber'in yazdırmasını (imla) görmüştür ve diğerlerinin şahit olmadığı Kur'ân'ın ahvaline o şahit olmuştur.³⁰ Hz. Peygamber ile Cebrail arasındaki arzanın gerçekleştirildiği gibi konulardaki ta'n ise, Allah'ın kitabına gölge düşürmeyecektir. Çünkü Kur'ân'ın tilaveti, Hz. Peygamber'den hiçbir kuşku ve şüphe duyulması mümkün olmayacak şekilde nakledilmiştir.³¹

Tefsirde ve konuyla ilgili rivayetlerde İbn Abbas'ın önemine dikkat çeken müellif, İbn Abbas'ın Kur'ân'ın tevatüren nakline ilişkin naklettiği hadislere inanmanın vücüb ifade ettiğini söylemektedir. Çünkü Kur'ân hakkında kendi rey'i ile konuşan kişi hakkındaki şiddetli uyarıyı bilen birisi olarak İbn Abbas, bu konuda ancak duyduğu veya kesin delil (burhan) olan şeyleri dile getirmektedir.³²

Müellifin üzerinde durduğu bir husus da, sahabenin üstünlüğü ve bu neslin doğrulukta önder kişiler olduğudur. Buna göre Allah, onların doğruluğuna şahadet etmiştir. Müslümanların bu konuda icması vardır. Sahabenin sika oluşuna gölge düşüren ve onların rivayetlerine uymayan kişinin ne namazı ne zekâtı ne orucu ne farzı ve ne de nafilisi sahihtir. Çünkü bütün bunların hepsi sahabeden gelmiştir. Şayet onlar töhmet altında bırakılırsa, namaz da zekât da ve her türlü fariza da batıl olacaktır.³³ Sahabe nesli, aslı olmayan bir şeyin nakli hususunda icmaları, batıl haberin verilmesinde ittifakları, şahit oldukları şeyi gizlemeleri mümkün görülmemeyen bir nesildir. Şayet onların naklettikleri Kur'ân üzerinde şüpheye düşmek caiz olsa, o zaman, bu durum, onların ahkâm gibi hususlarda naklettikleri diğer alanlar için de şüpheye götürecektir. O halde bundan Allah'a sığınmak gerekmektedir.³⁴ Hz. Ali ile sahabe arasında karşılaştırma yapan müellif, sahabeye uymanın gerekliliğine ve onlardan gelenlerin kabul edilmesine işaret etmektedir. Sahabeye uymak ise zorunludur.

²⁹ **Kitâbu'l-Mebânî**, s.49-50.

³⁰ **Kitâbu'l-Mebânî**, s.25.

³¹ **Kitâbu'l-Mebânî**, s.26.

³² **Kitâbu'l-Mebânî**, s.52-58.

³³ **Kitâbu'l-Mebânî**, s.24.

³⁴ **Kitâbu'l-Mebânî**, s.39.

Kur'ân, sahabenin razı olduğu ve Hz. Osman'ı övdükleri üzere şu anki tertiple tertip edilmiştir. Buna sahih akıllar ve sarîh zihinler de şahittir.³⁵

Burada dikkati çeken hususlardan birisi müellifin, iki kapak arasındaki Kur'ân'ın tertibinin tevkiî olduğunu sıkça ifade etmesidir.³⁶ Nitekim müellife göre, Kur'ân üzerinde sahabenin kendi kendine takdim-tehir, telif gibi bir tasarrufları yoktur, aynı şekilde surelerin takdim-tehir meselesinin de akılla ilgisi bulunmamaktadır. Öyle ki müellif, şayet bu durumun akılla bir ilgisi olsa, ilk inen surenin sona son inenin de baş tarafa yazılmasının nasıl izah edileceğini sormaktadır: Hangi akla göre ilk inen İkra suresi ile Mekkî sureler Kur'ân'ın sonlarına ve son inen âyet ile Medenî sureler de kitabın başına konulacaktır? Bunun tevkiî olduğunu akıl işi olmadığını dile getiren müellifin izahına göre eğer durum böyle olmasa, mensûh âyet nâsîh âyetten sonraya bırakılmayacaktır. Burada, tertipte, mensûh olan âyet (Bakara,2/240) nâsîh olan âyetten (Bakara,2/234) önce gelmiştir. Yine sebebi bildiren âyet (Bakara,2/72) de mesbûbu bildiren âyetten (Bakara,2/67) sonraya kalmayacaktır. Şayet bunu akıllarıyla yapmış olsalar, sahabenin, sebep bildiren âyeti mesbûbu bildiren âyetin önüne geçirmeleri gerekmektedir.³⁷ Dolayısıyla müellife göre, Kur'ân'ın şu anki tertibi, sahabenin içtihadıyla tertip edilmemiştir ve tevkiîdir.

B-İki Kapak Arasındaki Kur'ân'ın Hz. Peygamber'e İnen Kur'ân Olduğunun ve Onda Hiçbir Ziyadelik ve Noksanlık Bulunmadığının Delilleri

Müellif, iki kapak arasındaki Kur'ân'ın Hz. Peygamber'e indirilen Kur'ân ile aynı olduğuna ve Kur'ân'da ziyadelik ile noksanlığın bulunmadığına dair birtakım deliller serdetmektedir. Bunları şöylece sıralayabiliriz:

1-Kur'ân'ı, bütünüyle Müslümanların Hz. Peygamber'in ashabından günümüze kadar halef-selef vasıtasıyla mütevatiren aktarmalarıdır. İki kapak arasında olan âyetler, Allah'ın kalmasını istedikleridir ve Kur'ân'ı oluşturmaktadır. Allah, Kur'ân'ı peygamberine mucize; onun doğruluğunu ve onun nübüvvetini destekleyen bir delil kılmıştır.³⁸

2-Kur'ân'ın hızını Allah'ın kendi üzerine aldığı ve onun korunmasını garanti ettiği âyetlerle te'kid edilmiştir. Allah, "*Şüphesiz ki o zikri biz indirdik; elbette onu yine biz koruyacağız*"³⁹ buyurmuştur. Allah'ın haber verdiği hususun haberin hilafına gerçekleşmesi mümkün değildir. Yine Allah, "*O öyle*

³⁵ **Kitâbu'l-Mebânî**, s.60-61.

³⁶ **Kitâbu'l-Mebânî**, s.39. Surelerin tertibinin tevkiî mi yoksa sahabenin içtihadı ile mi olduğu konusunda geniş açıklamalar için bkz. ZERKEŞÎ, **el-Burhân**, I, 257-265; SUYÛTÎ, **el-İtkân**, I, 82-86; ZERKÂNÎ, Muhammed Abdulazîm, **Menâhilu'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, I. Baskı, Beyrut, 1409/1988, I, 337-361.

³⁷ **Kitâbu'l-Mebânî**, s.61-62.

³⁸ **Kitâbu'l-Mebânî**, s.39.

³⁹ Hicr,15/9.

aziz kitaptır ki, ne önünden ne de ardından batıl ona ulaşabilir, Hakîm ve Hamîd Allah'tan indirilmiştir”⁴⁰ buyurmaktadır. Aynı şekilde toplum, Kur’ân’ın naklini ve korunmasını üzerine almış; Kurrâ, onun hıfzında ve öğretilmesinde muvaffak olmuştur. Öyle ki *hemzenin sakili ve hafifi, işba, işmam, revm* gibi en ince tecvit kaidelerini dahi nakletmişlerdir.⁴¹ O halde Kur’ân’ın hıfzına bu kadar önem verenler hakkında nasıl vehmedilebilir? İddia ortaya atıp yalan üzere zan besleyenlerce bunun vehmedilmesi, İsfahan dağları civarındaki Râfıza’nın imamına kadar ulaşmaktadır. Bu, cidden uzak ve muhal bir durumdur.⁴²

3-Levh-i Mahfuz’daki⁴³ Kur’ân’ın bugün elde olan Kur’ân’ın tertibi üzere bulunduğu, onun Kadir gecesinde dünya semasına toptan inzal edildiğine ve ihtiyaca binaen parça parça indirildiğine delil olan âyetler şudur: “Şüphesiz onu toplamak ve onu okutmak bize aittir. O halde biz onu okuduğumuzda, o Kur’ân’ı takip et. Sonra şüphen olmasın ki onu açıklamak da bize aittir.”⁴⁴ Bu âyetler, Allah’ın Kur’ân’ın indirilmesini, cem’ini ve nazmını kendi üzerine aldığı, onu Hz. Peygamber’e Cebrail’le indirdiğinin, onu yanlış, hata ve tahriften koruduğunun en açık delilidir.

4-Bir sure indiği zaman Hz. Peygamber vahiy kâtiplerini çağırıp inen sureyi nereye yazacaklarını söylemiştir. Hz. Peygamber sadece Enfâl suresi ile Berâe suresinin yerlerini bildirmemiştir. Bunun dışında ne zaman bir sure nazil olsa, onu Hz. Peygamber yazdırmıştır. Bu durum, Kur’ân’ın yazılması, nazmının ve tertibinin ezberlenmesi için Hz. Peygamber’in surelerin ve âyetlerin yerini söylemesinden dolayı tertibin Allah tarafından yapıldığının en vazih delilidir.

5-Delillerden birisi, Kur’ân’ın son inen âyetleriyle ilgili rivayetlerdir.

6-Hz. Peygamber’in besmele nazil oluncaya kadar surelerin sonunu bilmemesi, konuyla ilgili en kuvvetli delillerdendir. Bu, aynı şekilde bugün elde olan Kur’ân’ın Levh-i Mahfuz’daki Kur’ân’ın tertibi üzere bulunduğu en açık delillerindendir.

7-Surelerin Hz. Peygamber tarafından isimlendirilmesine (Fatiha suresi gibi) ilişkin rivayetler de delildir. Şayet Hz. Peygamber, ashabına (Cebrail’den o da Allah’tan) surelerin tertibini emretmemiş olsa o zaman bu sureye mana olarak “Fatiha” diye isim verilmeyecektir. Çünkü icma ile sabit olmuştur ki bu

⁴⁰ Fussilet,41/42.

⁴¹ Kıraat ilmi ve tecvit kaidelerinin tarihsel süreci hakkında bkz. İsmail KARAÇAM, **Kur’an-ı Kerîm’in Faziletleri ve Okunma Kâideleri Mufassal Tecvid**, İFAV, İstanbul, 1991, s.61-69 ve151-161.

⁴² **Kitâbu’l-Mebânî**, s.39-40.

⁴³ Bu konuda bir değerlendirme için bkz. Abdurrahman ATEŞ, “Tefsir Geleneğinde Levh-i Mahfuz Düşüncesi”, **İslâmî Araştırmalar**, Cilt: XVI, Sayı:3, Ankara, 2003, s.391-404.

⁴⁴ Kıyâme,75/18.

sure; Kur'ân'ın surelerinin nüzul olarak başlangıcı değil, nazım, tertip ve tekellüm itibarıyla başlangıcıdır.⁴⁵

8-Duhâ suresinden Kur'ân'ın sonuna kadarki sureler arasında Mekke ehlinin tekbir getirdikleri üzerinde icma edilmiştir. Malumdur ki bu sureler, muhtelif zamanlarda nazil olmuştur.

9-Kur'ân'ın ilk inen âyetleri, Alak suresinin başındaki âyetleridir. Bu da, onların Kur'ân'ı Rasulullah'tan bu tertip üzere ezberlediklerine ve Duhâ suresinden Kur'ân'ın sonuna kadar (Muavvizeteyn) bugün elimizdeki Kur'ân'ın tertibi üzere takip ettiklerine delildir.

10-Yedi imamın seçtiği ve muttasıl senedlerle sahabeye ulaştığı yedi kıraat üzere Kur'ân'ın okunmasının cevazında icma vardır.

11-Sahabeden bir grup, Kur'ân'ı bugünkü tertip üzere Hz. Peygamber'den naklen, Hz. Peygamber de Cebrail'den ezberlemiştir. Çünkü aralarında hiçbir konuda ihtilaf yoktur. Şöyle ki şayet bazı sahabe bazısına tertipte, takdim-tehirde ve ziyadelik-noksanlıkta muhalefet etmiş olsa, mutlaka nakledilecektir.

12-Yemame hadisi, sahabenin elinde dağınık bulunan Kur'ân'ı korumak ve ehlinin yok olmasıyla onun unutulmasından emin olmak için Hz. Ebu Bekir'in tek bir Mushaf'ta topladığına delildir.

13-Tevbe suresinin sonunun yazılmasıyla ilgili rivayet, Kur'ân'ın tertip üzere sahabe tarafından mahfuz tutulmasına delildir. Kur'ân'ın bugünkü tertibi üzerinde icma vardır; isnadları adaletli olan nesiller tarafından nakledilmek suretiyle muttasıldır. Aynı hususu, Ahzâb suresinin 33. âyetinin Huzeyme'de bulunmasıyla ilgili olan rivayet de teyit etmektedir. Bu hadisler *Sahih-i Buhari*'de de geçmektedir. Yine *Sahih-i Buhari*'de delil olan başka rivayetler de yer almaktadır. Mesela Hz. Osman'ın Mushafları çoğaltması bunlardan birisidir.⁴⁶ Hz. Osman'la ilgili rivayet, Hz. Osman'ın ittifakla tek bir harf üzere bir Mushaf'ta insanları birleştirdiğini, onların icmasını ve Hz. Osman'ın yaptığı işten hoşnutluklarını açıklayan doyurucu bir beyandır.⁴⁷ Yakılan Mushaflara gelince, bunlar, Hz. Peygamber'in daha önce izin verdiği kıraatler içerisinde yedi harften farklı olan vecihleridir. Hz. Ali'nin bu konuda Hz. Osman'ı destekleyen görüşü vardır.⁴⁸

Diğer taraftan müellif, şöyle bir iddiamın dile getirildiğini söylemektedir: Sahabenin kendisi tertip etmediyse, ilk inen âyetler hakkında

⁴⁵ **Kitâbu'l-Mebânî**, s.40-42.

⁴⁶ Kur'ân'ın Hz. Peygamber'den sonra toplanıp Mushaf haline getirilmesini anlatan Buhari'deki rivayetlerin eleştirel bakışla bir incelemesi için bkz. Ahmet KELEŞ, "Kur'an'ın Cem'i ve Tertibi -Kur'an Ayetlerinin Tevkifliği Konusundaki Buhari Hadislerine ve Kur'an İlimlerindeki Rivayetlere Eleştirel Bir Yaklaşım-", **İslâmî Araştırmalar**, Cilt:14, Sayı:1, Ankara, 2001, s.103-126.

⁴⁷ Bkz. BUHARİ, **Kitâbu Fedâilü'l-Kur'ân** bölümü.

⁴⁸ **Kitâbu'l-Mebânî**, s.42-46.

farklı rivayetler gelmişken ve İbn Mesud'un Mushaf'ı mevcut tertibe muhalif iken, nasıl olur da Kur'ân'ın Levh-i Mahfuz'daki mevcut tertiple tertip edildiği iddiası doğru olabilir? Bu zahir ihtilafa rağmen tertipte ittifak olduğu nasıl iddia edilebilir? Bu sorulara kapsamlı şekilde cevap veren müellifin izahına göre, Kur'ân, -Kadir suresinde de buyrulduğu gibi- Kadir gecesinde dünya semasına topluca sonra oradan ihtiyaca göre (hükümlerinin bilinmesi, talimi, tertibi, kelimelerinin yerlerinin ve surelerinin bilinmesi gibi) sure sure âyet âyet indirilmiştir.⁴⁹ Bunun hâlihazırdaki misali, kişinin Kur'ân'ı başından itibaren öğrenmesidir. Kişi, belki de Kur'ân'ın sonundan ya da rağbetine, gayretine ve öğrenme ihtiyacına göre ortasından başlayacaktır. Sonra bugünkü tertip üzere ezberlemek emredilmemiştir. Emredilen; her surenin hıfz, cem', ders ve tilavet esnasında yerine konulmasıdır. Bütün bu zikredilenler, Mushaf'ın çokluğuna ve ittifak halinde olduğuna delildir. Nitekim İbn Mesud'un, Übey'in ve Zeyd'in Mushaf'ları arasında birbirine muhalif hiçbir ihtilafın görülmediği rivayet olunmuştur. Deliller, bu konuda söylenenleri doğrulamakta ve muhalif-muannit iddia sahiplerinin iddialarını çürütmektedir.⁵⁰

Burada müellif, Kur'ân'ın cem'i sırasında herhangi bir şeyin düşürüldüğünü ve surelerin meşveret ve rey yoluyla birbirine ilave edildiğini zanneden kişinin, Allah'a karşı büyük bir iftira atmış olacağını söylemektedir. Zira müellifin izahına göre, Hz. Peygamber, Kur'ân'dan ne zaman bir şey nazil olsa onu korumak ve muhafaza altına almak için evveliyetle vahiy kâtiplerini çağırıp imla ettirmiş ve başından sonuna Kur'ân'ı koruma altına almıştır. Hz. Ebu Bekir cem' etmiş, Hz. Ömer onu bu yöne yönlendirmiş ve Hz. Osman her ikisinin yaptığı işi takip etmiş; sahabe de bu işi güzel bulup onaylamışlardır. Toplanan Mushaf karşılaştırılmış ve muhalif hiçbir harf görülmemiştir. O halde Rasulullah'ın zamanından beri Kur'ân'ı koruyanlar göz önünde olmasına ve hafızlar sürekli olarak onu öğretmelerine rağmen Müslümanlar, Kur'ân'dan hangi yönüyle bir şeyi düşürmüşlerdir? Müslümanlar, Hz. Peygamber'in teşvik ettiği Kur'ân'ı niçin ezberlemesinler?⁵¹ İddia sahipleri, Kur'ân'a teşvik eden hadisleri⁵² iptal etmiş olmuyorlar mı? Eğer Kur'ân tam değilse, onun telifi ve tertibi sahih değilse o zaman onunla hüküm vermek de caiz olmayacaktır. Müslümanların her birisi, sıratı müstakime de ulaşmamışlardır. Yine şayet

⁴⁹ Kur'ân'ın nüzülüyle ilgili olarak; önce Levh-i Mahfuz'a sonra dünya semasına, oradan da Hz. Peygamber'e indirilişi şeklindeki tarih üstü bir Kur'ân tasavvuru oluşturan üç aşamalı nüzul anlayışı ile Kur'ân'ın peyderpey indirilişini izah eden ve tamamıyla tarihsel bir metin tasavvuru oluşturan açıklamalar arasındaki çelişki hakkında bir değerlendirme için bkz. İshak ÖZGEL, "Kur'ân'ın Üç Aşamalı Nüzûlü Anlayışının Lügavî Temelleri Üzerine Bir Değerlendirme (Kur'ân Tasavvuru Oluşturmaya Doğru)", *Araştırmalar*, Yıl:3, Sayı:5-6, Isparta, 2001, s.89-114.

⁵⁰ *Kitâbu'l-Mebânî*, s.46-47.

⁵¹ *Kitâbu'l-Mebânî*, s.58-59.

⁵² Mesela Hz. Peygamber en hayırlı kişilerin Kur'ân'ı öğrenen ve öğretenler olduğunu bildirmiştir. Bkz. BUHARÎ, *Fedâiu'l-Kur'ân* 21; TİRMİZÎ, *Fedâiu'l-Kur'ân*, 15; İBN MÂCE, "Mukaddime", 16; DÂRİMÎ, *Fedâiu'l-Kur'ân*, 2.

Kur'ân'dan bir şey düşürülmüş olsa, baki kalan da batıl olacaktır. Zira kıblenin Beyt-i Makdis'ten Kâbe'ye çevrildiğini bildiren âyet⁵³ ile kumar ve içkinin haram kılındığını bildiren âyette⁵⁴ olduğu gibi, sakıt olan bir şeyin nâsih-bâki olması caiz değildir. Şayet Kur'ân, bugün eldeki gibi olmamış olsa, şu anda onun bütününe değil ancak üçte birine veya üçte ikisine veya yarısına ya da dörtte birine vakıf olunabilecektir. Hiçbir kimse onu hatim edemeyecektir ve hatimlerin faziletleri batıl olacaktır. Kur'ân'ın hatmedilmesine ilişkin rivayetler de Kur'ân'ın tam ve bütün olduğuna delildir. Burada Ebu Abdîrrahman es-Sülemî'den onun Kur'ân'ı hatmettiği zaman nefis muhasebesi yaptığını nakleden müellif, bu hadisi de şu an eldeki Kur'ân'ın tam oluşuna bir delil olarak sunmaktadır. Müellife göre Kur'ân'da eksiklik fazlalık, tağyir, tebdil, takdim-tehir olduğunu iddia eden kişi, Allah'a ve Rasulü'ne karşı yalan söylemiş ve büyük bir iftira etmiş olur. Çünkü kendisinden hadis nakledilen Ebu Abdîrrahman es-Sülemî, Hz. Ali'nin talebesidir (*harrîc*) ve ondan kıraat ve ders alanlardandır. Onun sözleri Hz. Ali'nin gittiği yol (*ala mezhebi Ali*) üzeredir. Hz. Ali de akşam, yatsı ve sabah namazlarını kıldırması, bu namazlarda Kur'ân okumuş, insanlar da onu dinlemişler ve onun sözlerini anlamışlardır. Şayet Hz. Ali; Hz. Osman'a, Hz. Ebu Bekir'e ve Hz. Ömer'e tek bir harfte dahi muhalif olsa, o zaman bunları ve değişiklikleri ona sormak için koşuşturan insanların sayısı çok olacaktır.⁵⁵ Böylece müellifin, Kur'ân hakkında iddia ortaya atan Şii gruplara bizzat Şia'yla ilgili rivayetleri de kullanarak cevap verdiği açıkça görülmektedir.

Tek tek surelerin faziletleriyle ilgili rivayetlere yer veren müellif, surelerin faziletlerinin ise konu açısından dört faydasının bulunduğunu zikretmektedir: 1-Sureleri okumaya teşvik. 2-Bu rivayetlerde, Hz. Peygamber'in son senede Kur'ân'ı Übey'e iki defa okuduğunun beyan edilmesi. 3-Kur'ân'ın tertibinin Hz. Peygamber'in Zeyd'e yazdırdığı şekilde olduğunun bildirilmesi. 4-Sure sayısını bildirilmesi (114 sure).⁵⁶ Her ne kadar mukaddimedede zikredilen surelerin faziletiyle ilgili hadisler sonraki zamanlarda çeşitli değerlendirmelere tabi tutulsa da,⁵⁷ müellifin konu hakkında bu rivayetlerden de sonuç çıkardığı anlaşılmaktadır. Müellife göre Hz. Peygamber'den nakledilen Kur'ân'ın hatim

⁵³ Bakara,2/144.

⁵⁴ Mâide,5/90.

⁵⁵ **Kitâbu'l-Mebânî**, s.59-60.

⁵⁶ **Kitâbu'l-Mebânî**, s.64-77.

⁵⁷ Kur'ân, sure ve âyetlerin faziletiyle ilgili çok sayıda hadis uydurulmuş ve bu tür hadisler bazı tefsirlerde yer bulabilmiştir. Zerkeşî, tek tek surelerin faziletine ilişkin Übey'den nakledilen uzun hadisin uydurma olduğunu ifade etmektedir(**el-Burhân**, I, 432). Bu kapsamda İbnu'l-Cevzî(ö.597/1201) *Kitâbu'l-Mevdûât*'ta, Şevkânî(ö.1250/1834) *Fevâidu'l-Mecmûa fi'l-Ehâdisi'l-Mevdûa*'da ve İbn Kayyim el-Cevziyye(ö.751/1350) *el-Menâru'l-Münîf fi's-Sahîh ve'd-Daîf* adlı eserinde daha geniş açıklamalar yapmışlardır. Konu hakkında değerlendirmeler için bkz. Saffet SANCAKLI, "Sûrelerin Faziletiyle İlgili Bazı Tefsirlerde Yer Alan Apokrif Hadislerin Kritiği", **İslâmî Araştırmalar**, Cilt:14, Sayı:1, Ankara, 2001, s.129-144.

edilmesi müddeti ve Kur'ân'ın faziletleriyle ilgili rivayetler de bu konuya delalet etmektedir. Zira o dönemde bu surelerin tamamı, sahabe arasında sure sure bilinmektedir. Sure isimleri ve sayılarının çeşitli vesilelerle ashaptan gelen rivayetlerde zikredilmesi, bunların Hz. Peygamber döneminde bilindiğini ve meşhur olduğunu açıkça göstermektedir. Yine meşhurdur ki Hz. Ömer, Ramazan ayında teravîh namazı kıldırın kişiye tek rekatta yirmi kadar âyet okumasını emretmiştir. Böylece Kur'ân, Ramazan ayında iki defa hatmedilmiş olmaktadır.⁵⁸ Dolayısıyla müellife göre baştan sona Kur'ân'ın bir bütün halde okunduğunu gösteren bütün bu haberler, Kur'ân hakkında hiçbir iddiaya yer bırakmayacak kadar açıktır.

Müellif, iddiaların hangi amaçlarla ve gerekçelerle ortaya atılabildiğine ilişkin, döneminin önde gelen Horasan ulemasından Muhammed b. el-Heysam(ö.400-410/1010-1020?)'in⁵⁹ görüşlerini de nakletmektedir. Buna göre Übey'in Mushaf'ında, bu Mushaf'a muhalif bir şey bilinmemektedir. Bunun istisnası, yakînî bilgi ifade etmeyen haber-i vahidle gelen rivayetlerdir. Übey'in kıraati, genel kabul gören kıraat gibidir. Bazı üstatlar, bu Mushaf'a muhalif unsurları içeren bir Mushaf'ın Übey'e nispet edildiğini zannetmektedirler. Fakat bazı garipliklerle övülmeyi seven kişilerce yapıldığı cihetiyle buna inanılmamalıdır. Çünkü bu durum; dine zarar veren, Müslümanların maslahatlarına hâlel getiren, mühlitleri dinin rükünlerini ta'n etmeye götüren, işlerinde fitneyi kolaylaştıran büyük bir felakettir. Bazı Meliklerin vekillerinde (*nüvvâbü'l-mülûk*), paraya pula kul köle olanlarda (*abîdu erbâbî'l-emvâl*) ve dünyaya meyledenlerde (*ebnâe'd-dünyâ*) şöyle bir durum görülmektedir: Bu tür iftiracılar, Kur'ân'da ve din ilimlerinde kendilerine mevki edinecek şeyleri bulamazlarsa, kitapların garipliklerine (*Garâibü'l-Kütüb*) yönelirler. Eğer onlar malzeme olarak kullanacakları gariplikleri bulamazlarsa, meşhur olan bazı kitaplara sarılırlar. Bunlarda azaltma, çoğaltma, takdim-tehir yaparlar, bu kitapların isimlerini sebeplenebilecekleri şekilde değiştirirler. Bu minval üzere, bunlardan hiçbirisi, sureleri takdim-tehir edilen, lafızları değiştirilen bir Mushaf'a itimat edilmesine inanmazlar. Sonra onlar, bunun Hz. Ali'nin Mushaf'ı veya Abdullah (İbn Mesud)'un veya Übey'in Mushaf'ı olduğunu zannederler. Bu zavallıların amacı, ne kadar büyük bir suç işlediğine aldırış etmeden, bazı meliklere meseleyi götürüp, onların bu farklı nüshalara sahip olmalarını sağlayarak menfaat elde etmektir.⁶⁰ Dolayısıyla Kur'ân'la ilgili iddia

⁵⁸ **Kitâbu'l-Mebânî**, s.27-31.

⁵⁹ Muhammed b. Heysam, döneminin Kerrâmiyye şeyhidir(ZEHEBÎ, Muhammed b. Ahmed, **Târîhu'l-İslâm**, (Tahkik: Ömer Abdusselâm Tedmuri), Dâru'l-Kütübî'l-Arabiyye, 1417/1997, XXVI, 231-232). Kerrâmiyye ise, Muhammed b. Kerrâm (ö. 255/869)'a nispet edilen ve imanın kalp ile tasdik olmaksızın dil ile ikrar olduğu şeklindeki kabulünden dolayı Mürcî guruplar arasında sayılan bir fırkadır(EŞÂRÎ, Ebu'l-Hasen (ö.324/936), **Kitâbu Makâlati'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfi'l-Musallîn**, (Neşreden: Helmut Ritter), Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabi, II. Baskı, Beyrut ts., s.141).

⁶⁰ **Kitâbu'l-Mebânî**, s.47-49.

sahipleri ve iddiaların ne maksatla ortaya atıldığı böylece gün yüzüne çıkmış olmaktadır.

Müellif, iddiacılara ve iftiracılara sahabenin Kur'ân üzerinde hiçbir şahsi tasarruflarının olmadığını söyleyerek şöyle seslenmektedir:

Görüyor musun ey iftiracı? Onların akıllarıyla cahil kaldıklarını ve zihinleriyle idrak edemediklerini sen fitratınla bildin. Zamanında onların vakıf olamadıklarına sen kabiliyetinle vakıf oldun. Bu ve bunun gibi misaller sana gösterir ki, onların Allah'ın kitabı hakkındaki yaptığı şeyler, ancak tevkifidir. Onları görmüyor musun? Onlar ehl-i lisan oldukları halde bazı âyetleri tefsir etmekten nasıl da kaçınmışlardır...⁶¹

Daha sonra müellif sorularına devam etmekte ve Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer gibi kendi görüşleriyle âyeti tefsir etmeyen, tefsir ve te'vilden kaçınan sahabenin, nasıl olur da nassı ve kitabı kendince açıklayacağını (*tefessür*), takdim-tehir yapacağını sormaktadır.⁶² Görülmektedir ki müellif, Kur'ân'ı tefsir etmede hassas davranan sahabenin, tefsirde gösterdiği hassasiyetten çok daha fazlasını Kur'ân'ın metni hususunda gösterdiğine dikkat çekmektedir.

C-Mushaf'ta Ziyadelik, Noksanlık, Galat ve Nisyanın Bulunduğu İddiaları

Bir önceki bölümde Kur'ân'ın bugünkü tertip üzere olduğunu nakil (*ahbâr*), icma ve akla dayalı kesin delillerle açıkladığını belirten müellif; bu bölümde ziyadelik, noksanlık, hata ve unutma gibi hususlarda Kur'ân hakkında ileri sürülen iddialara cevap vereceğini belirtmektedir. Çünkü bu iddiaları ortaya atanlar, -mesela zan üzere Hz. Osman'ın Kur'ân'dan 500 harfi düşürdüğünü iddia edenler- kesin delilleri geçersiz kılacaklarını zannederek bunları Kur'ân'ın hükmünün iptal edilmesine bir vasıta olarak kullanmaktadırlar.⁶³ Buradan Kur'ân'ın metniyle ilgili somut metin örneklerine geçen müellif, çeşitli iddiaları gündeme getirmekte ve bu iddialara karşı cevap mahiyetinde açıklamalar yapmaktadır.

a-Recm Rivayeti

Müellifin bu konuda ele alıp değerlendirdiği rivayetlerden birisi, "Recm rivayetinde" geçen metindir.⁶⁴

İddia: Hz. Ömer'in verdiği bir hutbede Hz. Peygambere indirilenler arasında "recm ayeti"nin bulunduğu, uzun zaman sonra insanların "Allah'ın

⁶¹ **Kitâbu'l-Mebânî**, s.62.

⁶² **Kitâbu'l-Mebânî**, s.63.

⁶³ **Kitâbu'l-Mebânî**, s.78.

⁶⁴ Yapılan bir incelemeye göre konu hakkındaki rivayetler şu sahabilere gelmiştir: Hz. Ömer, Übey b. Kâ'b, Zeyd b. Sâbit, Ebû Ümâme b. Sehl b. Huneyl'in teyzesi el-Acmâ, Hz. Ali, Hz. Aişe. Bu konudaki inceleme için bkz. Yusuf Ziya KESKİN, **Recm Cezası - Âyet ve Hadis Tahlilleri-**, Beyan Yayınları, İstanbul 2001, s.93-117.

kitabında recm âyetini bulamamaktayız” demelerinden ve böylece Allah’ın indirdiği bir farızayı terk etmeleri sebebiyle sapıtmalarından endişe ettiğini, Allah’ın kitabında, evli olup da zina eden ve suçları beyyine veya gebelik ya da itiraf ile sabit olan erkek ve kadına recm cezasının hak olduğunu söyleyerek لَا تَرغَبُوا عَنْ ابَانِكُمْ فَإِنَّهُ كَفَرَ بِكُمْ أَوْ أَنْ كَفَرُوا بِكُمْ أَنْ تَرغَبُوا عَنْ آبَانِكُمْ âyetini okuduklarını söylediği rivayet edilmiştir. Yine Saîd b. el-Müseyyeb’den naklen⁶⁵ Ömer’in الشَّيْخِ وَالشَّيْخَةَ إِذَا زَنَى فَارْجُمُوهُمَا أَلَيْتَهُ şeklinde okudukları ve “Allah’ın kitabında olmayan bir şeyi kitaba yazdı” demeleri olmasa, muhakkak ki indirildiği gibi recm âyetini kitaba eliyle yazacağı rivayet edilmektedir. Bu tür rivayetler varken, baştan beri Kur’ân’la ilgili anlatılanlar nasıl geçerli olacaktır?⁶⁷

Cevap: Öncelikle konu hakkındaki rivayetler, haber-i vâhiddir ve Haber-i vâhid ile tevatüre itiraz olunamaz. Bu açıdan bu tür rivayetlerin değerlendirilmesi zorunludur. Buna göre iki kapak arasında olmayan bu metinler, bozuk nazımlarıyla diğerlerinden apaçık olarak ayrılmakta, nazımları bunların gayri mu’ciz ve Kur’ân’dan olmadığına delalet etmektedir. O halde “recm rivayeti” ihtimallidir. Muhtemelen bunun anlamı, “Hz. Peygamber’den rivayet ediyorduk ve hadis olarak okuyorduk” şeklindedir. Zira bu anlamda şöyle denilmektedir: فلان يقرأ الحديث والسنن علي فلان. Bu yorumu destekleyen ise, Hz. Ömer’in “Allah’ın kitabına Ömer ilave etti denilmeseydi onu mutlaka Mushaf’a yazardım” sözleridir. Hz. Ömer, bunun sünnet-i müekkeke ve kesin bir hüküm olduğunu bildiğinden, aynen Kur’ân’ın ezberlenmesine teşvik ettiği gibi insanları bunu ezberlemeye, okumaya ve öğrenmeye teşvik etmiştir ki, insanlar ondan bigane kalmassınlar. Buna delalet eden şeylerden birisi de, Hz. Ömer’in diğer bazı konulardaki teşvikidir. Yine bir başka delil, eğer bu rivayet Kur’ân’dan olsa, Hz. Ömer mutlaka onu en azından kendi halifeliliği sırasında Kur’ân’a yazdıracaktır ve insanların sözlerinden korkarak terk etmeyecektir. Hz. Ömer’in Kur’ân’a yazmaması, bu metnin Kur’ân’dan olmadığındandır. Hz.

⁶⁵ Saîd b. el-Müseyyeb’in Hz. Ömer’den semâi hususu ihtilafıdır. Ahmed b. Hanbel (ö.241/855) onun Hz. Ömer’den hadis dinlediğini belirtmekte, Ebu Hâtim ise, semâi sahih kabul etmemektedir (İBN EBÎ HATÎM, *Kitâbu’l-Cerh ve’t-Ta’dîl*, Matbaatü Meclisi Dâri’l-Meârifî Osmânî, I.Baskı, Haydarâbâd, 1372/1952, IV, 59; İBN HACER, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1415/1995, IV, 84-87.

⁶⁶ Metnin çevirisi şöyledir: “Yaşlı erkekle yaşlı kadın zina ederlerse, mutlaka ikisini de recm edin”.

⁶⁷ *Kitâbu’l-Mebânî*, s.79. İlgili rivayetler için bkz. AHMED b. HANBEL, I, 23, 29, 36, 40, 43, 47, 50, 55-56; V, 183; BUHÂRÎ, *İ’tisâm*, 16, Hudûd, 30,31, Ahkâm, 21; MÜSLİM, Hudûd, 15; EBU DÂVÛD, Hudûd, 16, 23; İBN MÂCE, Hudûd, 9; TİRMİZÎ, Hudûd, 7; MÂLİK, Hudûd, 8, 10; DÂRİMÎ, Hudûd, 16; BEYHAKÎ, Ahmed b. el-Huseyn, *Kitâbu Süneni’l-Kübrâ*, (Hzr.Yusuf Abrurrahman Maraşlı), Dâru’l-Ma’rife, 1413/1992, VIII, 211-213; ABDURRAZZÂK b. HEMMÂM, *el-Musannef*, (Thc ve Thk: Habîburrahmân el-A’zamî), y.y., ts.,VII, 315. Ayrıca *el-İtkân*, II, 32; ACLÛNÎ, İsmail b. Muhammed, *Keşfu’l-Hafâ*, Müessesetü’l-Menâhili’l-İrfân-Mektebetü’l-Gazzâlî, Beyrut-Dimeşk, ts., II, 17-18; KURTUBÎ, *el-Câmi*, XIV, 113.

Ömer'i bu metni Kur'ân'a yazdırmaktan alıkoyan (korkutan) şeyin ne olduğuna gelince, onun en büyük korkusu, Kur'ân'dan olmayan bu metnin Kur'ân'a dâhil edilmesidir. İşte o zaman “*Ömer Kur'ân'a ilavede bulundu*” denilecektir. Aynı şekilde Hz. Ömer, Hz. Ebu Bekir'i Kur'ân'ı cem' etmeye, onu korumaya teşvik etmiştir. Hz. Ömer, korumak ve muhafaza etmek için Kur'ân'ı toplamaya Hz. Ebu Bekir'i teşvik eden kişi iken, nasıl olur da kendince Kur'ân'dan olan bir şeyi terk eder ve onu yazdırmaz? Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer'in de yaşadığı dönemde Kur'ân'ı cem etmiştir. Hz. Ömer'in Kur'ân'dan olduğunu kabul etmediği metni, Hz. Ebu Bekir de kabul etmemiştir. Şayet Hz. Ömer, komisyonun topladığı Kur'ân'da bir eksiklik bulsa mutlaka bunu onlara soracaktır. Eğer onlar da âyet olduğunu bilseler, Kur'ân'a yazacaklardır. Hz. Ömer'in Kur'ân'dan olduğunu belirttiği bir şeyi Hz. Ebu Bekir'in yazmaması mümkün değildir.⁶⁸

Müellifin yer verdiği farklı yoruma göre, bu haber, emir nehiy ve suale cevap türünden Hz. Peygamber'e gelen ve Kur'ân'a dâhil olmayan vahiylerdir. Allah, herhangi bir hadise olduğunda o hadiseyle ilgili hüküm göndermiştir. Fakat bunlar, Mushaf'a yazılması gerekmeyen ve namazlarda tilavet edilmeyen Kur'ân'a dâhil olmayan türdendir. Muhtemelen yukarıdaki haber, hükmü sabit ancak metni Kur'ân'a yazılmayan türdendir. Hz. Aişe'nin haber verdiği üzere, vahiy zamanında, Hz. Peygamber'in ailesiyle, eşleriyle ilgili Kur'ân'dan bir şey nazil olduğunda, bunlar nüzul döneminde Allah'a izafe edilerek “*Kur'ân*”, “*Vahiy*”, “*Kitâp*”, “*Tenzil*” şeklinde isimlendirilmiştir. O halde “*Kur'ân*”ın anlamı, okunan şeydir. Okunan şeye mecâzî olarak “*Kur'ân*” isminin verilmesi mümkündür. Bazıları da Ahzâb suresinin 33. âyetindeki “*hikmet*”i bu yönde tefsir etmişlerdir. Buna bir başka delil de, Hz. Peygamber'in, Kur'ân'la birlikte kendisine “*hikmet*”in verildiğini bildirmesidir. Hz. Peygamber “*Bana Kur'ân ve bir misli verilmiştir*” (اوتيت القرآن ومثله معه) buyurmaktadır. Buradaki *ومثله معه* ifadesinin anlamı, açıklandığı üzere, “*kendisinde hüküm ilamı bulunan ancak Kur'ân'a yazılmayan*” demektir. Hz. Peygamber'in bir gence işlediği suç karşılıklı “*Allah'ın kitabıyla hüküm vereceğim*” (ساقضي بينكم بكتاب الله) sözünde olduğu gibi *كتاب الله* ifadesi *حكم الله* anlamındadır. Nitekim bu manada âyetten örnekler vardır. *كُنْتُ فِيهَا كُنْتُ قِيَمَةً* âyetindeki⁶⁹ *كُنْتُ* kelimesi *احكام*; ve *كُنْتُنا عليهم* âyetinde⁷⁰ de *حكما* anlamına gelmektedir. Bunun için Mushaf'a yazılmamış, Hz. Ömer de Emiru'l-Mü'minîn olduğu dönemde yazdırmamıştır. Belki de o, Mushaf kenarına yazmak istemiştir. Dolayısıyla burada Hz. Ömer'in maksadı, recmin vücûbiyetini ispat etmeye yöneliktir, onun Kur'ân'dan bir metin olduğunu ispat etmek değildir. İşin özeti şudur: Mushaf'la ilgili toplumun ilhaktan imtinası vazıh bir delildir ki; onlar Kur'ân'ı Rasulullah'tan apaçık zahir bir şekilde almışlar; Kur'ân'ın âyetlerine ve kelimelerine hiçbir şüphe karıştırmamışlar; -her ne kadar problem olduğu dile getirilse de- onlar haberi

⁶⁸ *Kitâbu'l-Mebânî*, s.79-81.

⁶⁹ Beyyine,98/3.

⁷⁰ Mâide,5/45.

vahidlere itimat etmemişlerdir. Kur'ân'ın cemi sırasında bu metnin ilhakından kaçınılması, Kur'ân'ın mevsûkiyetinin apaçık delilidir.⁷¹

Hem Zirr b. Hubeys⁷² kanalıyla Übey'den gelen bu rivayet, sahih değildir. Bırakınız bu rivayetle Kur'ân'ın ziyade olmasını, söz konusu rivayet, hüccet olacak derecede sıhhat şartlarını taşımamaktadır. Çünkü nakil ehli onun senedini zayıf bulmuşlardır. Sonra eğer sahih bile olsa, o zaman da rivayet muhtemelen şu manaya gelecektir: Ahzâb suresinin tefsiri, Bakara suresine denktir. Ahzâb suresinin tefsirinde⁷³ ise, sünnette yer alan recm zikredilmiştir.⁷⁴

Müellifin aktardığı bir başka cevaba göre ise, rivayet olarak gelen ve iki kapak arasına yazılmayan her bir şey, Kur'ân'dır veya indirilenlerdendir. Çünkü bu, neshedilmiş ve insanların zihinlerinden kaldırılmıştır. O halde bu rivayet, mahfuz değildir ve Mushaf'lara yazılmış da değildir. Elimizdeki Mushaf'ta Ahzâb suresi oldukça uzun iken çoğu kaldırılmış ve metni de hükmü de nesh edilmiştir (نسخ رسمه وحكمه). Ancak "recm âyeti"nin; tilaveti mensûh, hükmü baki kalmıştır. Bunu teyid eden rivayet ise, Übey'in, nesh edilen surenin Bakara suresinin uzunluğuna eşit olduğunu söylemesidir. Şu an için ise, tilaveti mensûh nesh vuku bulduğundan aynı uzunlukta değildir. Bunun delili, Kur'ân'da tilaveti mensûh olan ve hafızalardan silinen âyetlerin bulunmasıdır. Rivayet edilmiştir ki bir adam Kur'ân'dan bir sure okumak için geceleyin kalkar ve onu okuyamaz. Bir başkası, bir başkası... Derken Hz. Peygamber'e durum arz edilir ve Hz. Peygamber de, bu surenin, geceleyin Allah'ın neshettiği surelerden olduğunu haber vermiştir. Bir başka görüşe göre, bu durum, Hz. Peygamber'in mucizelerinden birisidir. Çünkü âyetin i'câz babında hafızalardan silinmesi, az bir zaman için çok şeyin ezberlenmesi gibidir. Fakat bu durum, ancak Hz. Peygamber'in risaletini tasdik için nübüvvet vaktine münhasırdır.⁷⁵

b-İnsanın Açgözlülüğüyle İlgili Rivayetler

İddia: Übey'in kıraatinde şöyle geçmektedir:

ابن آدم لو أعطي واديا من مال لالتمس ثانيا ولو أعطي واديين من مال لالتمس ثالثا ولا يملأ جوف ابن آدم الا التراب ويتوب الله علي من تاب . Yine İkrime'den rivayet edildiğine göre Beyyine suresi otuz âyet olarak okunmuştur.⁷⁷

⁷¹ **Kitâbu'l-Mebânî**, s.81-82.

⁷² Übey'den gelen rivayet, sadece Zirr b. Hubeys tarafından nakledildiği için "Garîb" olarak görülmüştür (İBN EBİ HATİM, **Kitâbu'l-Cerh**, VI, 340; İBN HACER, **Tehzîb**, V, 38-40).

⁷³ Ahzab, 33/33-34 ve 50. âyetlerin tefsiri.

⁷⁴ **Kitâbu'l-Mebânî**, s.82-83.

⁷⁵ **Kitâbu'l-Mebânî**, s.83-84.

⁷⁶ Metnin Türkçe çevirisi şöyledir: "Eğer Ademoğluna bir vadi dolusu mal verilse o ikincisini ister. Eğer iki vadi dolusu verilse o üçüncüsünü ister. Ademoğlunun karnını ancak toprak doyurur. Allah tevbe edenin tevbesini kabul eder".

⁷⁷ **Kitâbu'l-Mebânî**, s.84-85. Rivayetlerle ilgili bkz. BUHÂRÎ, Rikâk, 10; MÜSLİM, Zekât, 39, 116, 119; AHMED b. HANBEL, I, 370, III, 122, 176, 92, 198, 340, 341, IV, 368, V, 117, 132, 218-219, VI, 55; TİRMİZÎ, Zühd, 27; İBN MÂCE, Zühd, 27; DÂRİMÎ, Rikâk, 62; ABDURRAZZÂK, **Musannef**, X, 436; EBÛ YA'LÂ el-MAVSİLÎ, **Müsned**,

Cevap: İbnu'l-Enbârî, ilim ehli nazarında bunların batıl olduğunu söylemektedir. Çünkü İbn Kesîr (ö.120/737)'in ve Ebu Amr (ö.154/770)'ın kıraatleri Übey'e muttasıldır ve aralarında hiçbir fark yoktur. Bu sureyle ilgili anlatılanlar ise, Kur'an değil hadis olarak bilinmektedir. Her iki rivayet de, icmaya özellikle de Kur'an'a terstir. Eğer Kur'an'ın bütününden bir âyet çıkarılırsa, o zaman, bu, yaratılmışların sözü olur, i'câzı gider ve '*Allah Kur'an'da böyle buyurdu*' denilmediği gibi "*Bu Kur'an'dadır*" da denilmez. Aynı şekilde Kur'an'da, Allah'ın Kur'an'ı muhafaza edeceğine ilişkin sözlerini olumsuzlayan (nefy) ve beşer kelâmı içerisine giren hiçbir şey bulunmaz. Hz. Peygamber'den لوان ابن آدم أعطي واديا ملان ذهباً لأحب إليه ثانيا ولو أعطي ثانيا لأحب إليه ثالثاً sözü de nakledilmiştir. Bu rivayet, lâfzen ihtilafı olan bu metnin beşer sözü (*kelam-ı beşer*) olduğunu açıkça göstermektedir. Çünkü Hz. Peygamber'den bazen لو أعطي واديا من مال; bazen de واديا من ذهب şeklinde gelmektedir. Allah, Kur'an'ın bu tür ihtilâflardan münezzehtir. Şayet Allah katından olsa, bu metinde de hiçbir ihtilâf bulunmayacaktır.⁷⁹

Übey'den gelen bu rivayet, iki açıdan da yorumlanmıştır: Birincisi, tilaveti mensûh vahiydir. Bu metin bir âyettir, fakat tilaveti nesh edilmiştir. Übey hariç, bütün sahabe onun nesh edildiğini bilmektedir. Bu nedenle Übey, Hz. Peygamber'in kendisine okuttuğu şekilde okumaya kalkmıştır. İkincisi, metin, namazlarda okunan Kur'an'ın dışında sünnet mertebesinde bir vahiydir. Çünkü Allah, Kur'an'da buna işaretler; Kur'an'ın beyanının kendisine ait olduğunu⁸⁰ ve "*hikmet*"⁸¹ zikretmektedir. Ahzâb suresi 33. âyetinde geçen "*hikmet*" kelimesi, "*sünnet*" anlamındadır. Hz. Peygamber'e Kur'an'ın haricinde nüzul gelmiştir. "*Bana Kur'an ve bir misli verilmiştir*" buyuran Hz. Peygamber, Kur'an'ın dışında bunları da okumuştur. Übey de, bu metni Hz. Peygamber'den zikredilen ve okunan Kur'an'ın dışında bir vahiy olarak nakletmiştir. Übey, bu metnin namazlarda okunan Kur'an olduğunu iddia etmemektedir. Şayet Mushaf'a yazılmış olsa, metne "*Kur'an*" ismi verilecektir. Çünkü "*Kur'an*" kelimesine iştikak manasından dolayı "*okunan şey*" anlamı da verilmektedir. Übey, nazmıyla ve i'câzıyla Kur'an'ı çok iyi bilmekte; Kur'an'dan olmayan bir metni Kur'an'dan ayırmaktadır. Hz. Peygamber, Kur'an'ı son senede ona iki defa okumuş Übey de, kıraati Hz. Peygamber'den almıştır.⁸²

c-Emzirme (Radâ') Rivayeti

(Thk.Thc. Huseyn Selîm Esed), Dâru's-Sekâfeti'l-Arabiyye, Dimeşk, I. Baskı, 1412/1992, VIII, 438, 448, V, 236, 243, 441, 485, XI, 446, 490-491; BEYHAKÎ, *Sünen*, III, 368; İBN HİBBÂN, *Sahih*, (Thk.Thc.Tlk. Şuayb el-Arnâvût), Müessesetü'r-Risâle, III. Baskı, Beyrut 1418/1997, III, 28-30.

⁷⁸ Nisâ,4/82.

⁷⁹ *Kitâbu'l-Mebânî*, s.84-85.

⁸⁰ Kıyâme,75/18-19.

⁸¹ Ahzâb,33/34.

⁸² *Kitâbu'l-Mebânî*, s.85-87.

İddia: Hz. Âişe'den naklen Kur'ân'da on emmeyi haram kılan âyetlerin okunduğu ve bunların "bilinen beş emme" ile nesh edildiği; yine bu metnin bir deri üzerinde yazılı olduğu, Allah Rasulü vefat ettiği zaman o telâşe esnasında bir ev haşeresinin (*Dâcin*) yazılı metni yediği rivayet edilmiştir.⁸³

Cevap: İddiaya malzeme olan bu rivayetdeki ev haşeresi tarafından yenildiği söylenen metin, -açıklandığı üzere- Kur'ân'dan okunan ve Mushaf'ta yazılı olan değil, Hz. Peygamber'e indirilen emir-nehîy ve diğer tebliğ konusu şeylerdendir. Buna benzer rivayetler de vardır. Mesela Hz. Peygamber'den gelen Allah'ın "*Oruç hariç insanın her yaptığı amel kendinedir. Çünkü o, benim içindir ve mükâfatını da ben vereceğim*" buyruğu⁸⁴ ve "*ben kulumun benim hakkındaki zannı üzereyim. O halde dilediği gibi zannetsin*" gibi benzeri çok sayıda hadisler bildirmektedir ki, Hz. Peygamber, bunları ancak vahiy yoluyla bilmekte ve aktarmaktadır.⁸⁵ Bu kelimelerin Allah'ın bir vahyi ve tenzili olduğunu düşünen kişi doğru söylemiştir. Çünkü bunlar Allah'ın vahyettiği ve indirdiği namazda tilaveti caiz olmayan hükümlerdir ve Kur'ân'ın tefsiri mahiyetindedir.⁸⁶

Eğer bu metin, okunan-yazılan Kur'ân'dan bir parça olsa, o zaman ev haşeresinin yemesi batıl olacaktır. Fakat bizzat Kur'ân, böyle bir şeyin olamayacağını, onu koruyanın Allah olduğunu,⁸⁷ Kur'ân'a batılın hiçbir şekilde yaklaşamayacağını⁸⁸ belirtmektedir. Eğer bu metin Kur'ân'dan olsa, nâsîh ile mensûh tek bir âyette birleşmemiş olacaktır. Bilakis nâsîh olan âyet, aynen farklı iki hükmün tek bir vakitte ve tek bir halde birleşmesinin mümkün olmadığı gibi mensûhtan sonra gelecektir. Metin, eğer Kur'ân'dan ise, niçin nâsîh-mensûh tek bir âyette birleşmiştir? Bilakis iki farklı hükmün bir vakitte ve bir durumda birleşmesi nasıl mümkün olmuştur? Halbuki nâsîh olan âyetin mensûh âyetten sonra gelmesi gerekmez mi? Hz. Âişe'den haber verildiği üzere metin, nasıl sahâbenin Hz. Peygamber döneminde okuduğu ve hiçbirinin de ezberlemediği Kur'ân'dan olsun? Bu metin ne Kur'ân'ı cem' eden vahiy kâtibi (Zeyd b. Sâbit) tarafından ne de Hz. Ebu Bekir ve Hz. Osman dönemlerinde yazılmıştır. Eğer bu metin Kur'ân'dan olsa, rivayetlerde zikredilen ev haşeresinin yemesi ya da sahâbenin onun cemine ve korumasına yönelik bunca hırsına rağmen Mushaf'tan düşmesi gibi hata, ihmal ve tefrite ilişkin ihtimaller olmayacaktır. Dolayısıyla bunlar, okunan ve Mushaf'ta yazılan Kur'ân cihetiyle değil, tebliğ

⁸³ *Kitâbu'l-Mebânî*, s.87-88. Ayrıca bkz. MÜSLİM, Radâ' 25; EBÛ DÂVÛD, Nikâh,10; NESÂÎ, Nikâh, 51; TİRMİZÎ, Radâ', 3; MUVATTA', Radâ',18; İBN MÂCE, Nikâh, 36; DÂRİMÎ, Nikâh, 49.

⁸⁴ Bkz. BUHARÎ, Savm, 9.

⁸⁵ Hz. Peygamber'in bu tür hadislerine "Gayr-i metlûv vahiy" adı verildiği gibi "Kutsî hadis" de denilmektedir. "Gayr-i Metlûv Vahiy" ve "Kutsî hadis" hakkında bkz. Selman BAŞARAN-M.Ali SÖNMEZ, *Hadis Usûlü ve Tarihi*, Uludağ Üniversitesi Basımevi, 2001, s.9-10.

⁸⁶ *Kitâbu'l-Mebânî*, s.88-89.

⁸⁷ Hıcr,15/9.

⁸⁸ Fussilet,41/42.

ve risalet yönüyle indirilmiş metinlerdir.⁸⁹ Eğer kıraati ezberlenmiş olsa; ev haşeresinin yemesi ve yazılı sahifenin kaybolması ile kaybolmayacaktır. Durumun böyle olmasına rağmen bunların Kur'ân'dan olduğu ve ev haşeresinin yemesiyle nâsîh ve mensûhun yok olduğu konusunda nasıl vehme gidilebilmiştir? Yine nâsîh ve mensûhun birlikte inzal edildiği, birlikte yazıldığı ve birlikte bir ev haşeresi tarafından yenildiği nasıl doğru olabilir? Sonra bu tür rivayetler, garip haberleri nakledip bunlarla şöhret olmayı sevenler, sahih olup olmadığına bakılmaksızın kendilerinden rivayet alınmakla övünenler tarafından nakledilmiştir. Bu durumda da Kur'ân'a hiçbir muarız yoktur.⁹⁰ Hz. Âişe'den gelen rivayet âyet olmadığından icma ile Kur'ân'a yazılmamıştır. Kur'ân'dan bir şey eksiltene de ve çoğaltana da küfre düşecektir.⁹¹

Buraya kadar verilen cevaplarda da görüldüğü gibi müellif, iddia konusu metinlerle ilgili çeşitli açıklamalar yapmıştır. Bu noktada dikkati çeken hususlardan birisi, müellifin iddiaya malzeme olan söz konusu metinleri diğer tefsir kaynaklarında zikredilen “metni mensûh” kategorisinden daha geniş bir çerçevede değerlendirmesidir. Nitekim bu metinler, diğer tefsir kaynaklarında nesh çeşitleri içerisinde⁹² “metni mensûh” diye tabir olunan bir alanda karşımıza çıkmaktadır. Söz gelimi, Tefsir Usulü'ne dair ilk eser olarak kabul edilen⁹³ erken dönem kaynaklarından Hâris el-Muhâsibî (ö.243/857)'nin *el-Akl ve Fehmu'l-Kur'ân*'ında, bu mukaddimede geçen metin örnekleri “metni mensûh âyetler” taksimatı kapsamında “metni mensûh” kapsamı içerisinde yer verilmiştir.⁹⁴ Erken dönemden itibaren Taberî (ö.310/922),⁹⁵ Mâturidî

⁸⁹ **Kitâbu'l-Mebânî**, s.87-88.

⁹⁰ **Kitâbu'l-Mebânî**, s.88-90.

⁹¹ **Kitâbu'l-Mebânî**, s.101.

⁹² Neshle ilgili taksimat şöyledir:1-Hükmü mensuh metni baki kalan âyetler, 2-Metni mensuh hükmü baki âyetler.3-Hem metni hem de hükmü mensuh âyetler. Bkz. ZERKEŞÎ, el-Burhân, II, 35-40; SUYUTÎ, **el-İtkân**, II, 28; ZERKÂNÎ, **Menâhil**, II, 231-234; İsmail CERRAHOĞLU, **Tefsir Usulü**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, X. Baskı, Ankara, 1993, s.127.

⁹³ Ali TURGUT, **Tefsir Usulü ve Kaynakları**, M.Ü.İ.F.Y., İstanbul, 1991, s.14.

⁹⁴ Nitekim Haris el-Muhasibî, on beş bölümde ele aldığı nesh meselesi içerisinde nesh çeşitlerini saymaktadır. Haris'in saydığı nesh çeşitleri arasında şunlar da yer almaktadır: 1-Lafzî Kur'ân'dan kaldırılıp hıfzı kalplerden silinmeyen ve hükmü Hz. Peygamber'in sünneti ile sabit olandır. Konuyla ilgili çeşitli örnekler veren Muhasibi, bu çeşit neshle (metni mensuh) ilgili şu örnekleri vermektedir:

a-Recm rivayeti,

b- *إنا أنزلنا هذا المال لإقام الصلاة وإيتاء الزكاة* ifadesi,

c-Ahzab suresi 56. ayetinden sonra *إن الله وملائكته يصلون على الصّاف الأول* ifadesi,

d- *لا ترغبوا عن أبياتكم فإنه كفر بكم أن ترغبوا عن أبياتكم* ifadesi,

e-Ahzab suresinin altıncı ayetinde *وهو أب لهم* ifadesi,

f- *“ولو أن لابن آدم واديين من مال لا يتغيا إليهما ثالثا”* ifadesi,

g-Bakara suresinin iki yüz otuz yedinci ayetinde *صلاة العصر* ifadesi,

h- *جاهدوا كما جاهدتم أول مرة* ifadesi. Muhasibî, bütün bu metinlerin Kur'ân'dan kaldırıldığını belirtmektedir.

(ö.333/944)⁹⁶ Cessâs (ö.370/980),⁹⁷ ve Semerkandî (ö.383/993)⁹⁸ gibi müfessirler, Bakara 106. âyetin tefsirinde, “Metni mensûh” kısmının da dâhil olduğu neshin kısımlarını içeren görüşler zikretmişlerdir. Bu kapsamda “metni mensûh” olarak nitelenen rivayetler, nesh çeşitleri kapsamında bazı hadis kaynaklarının yanı sıra⁹⁹ sonraki dönem tefsirlerinde de yer almaktadır. Mesela Bagavî (ö.516/1122)’nin *Meâlimü’t-Tenzil*’i,¹⁰⁰ Zemaşerî (ö.538/1143)’nin *el-Keşşâf*¹⁰¹ Tabresî (ö.548/1153)’nin *Mecmau’l-Beyân fî Tefsîri’l-Kur’ân*’ı,¹⁰² Râzî (ö.606/1209)’nin *Mefâtihu’l-Gayb (Tefsîr-i Kebîr)* adlı tefsiri,¹⁰³ Kurtubî (ö.671/1273)’nin *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*’ı,¹⁰⁴ Ebu’l-Berekât en-Nesefî’nin (ö.710/1310)’nin *Medâriku’t-Tenzil ve Hakâiku’t-Te’vîl* adlı tefsiri bunlardan bazılarıdır.¹⁰⁵ Yine başlıca Tefsir Usulü kaynaklarında da konu, nesh çeşitlerine ilişkin taksimat içerisinde ve metni mensûh rivayetleri kapsamında geçmektedir.¹⁰⁶ Dolayısıyla buraya kadar zikrettiğimiz eserlerin de içinde bulunduğu tefsir kaynaklarında, Kur’ân’ın metniyle ilgili iddialara konu olan

2-Lafzın kitaptan çıkarılması, hıfzının ve hükmünün hafızlardan silinmesi. Ahzab suresinin Bakara suresine denk olduğu rivayeti.

3-Lafzın kitaptan çıkarılması hıfzının hafızalardan silinmemesi ve hükmünün kaldırılması. Hz. Âişe’den gelen on emzirme ile ilgili rivayet. Bkz. HARİS el-MUHASİBÎ, *el-Akl ve Fehmu’l-Kur’ân* (Çev. Veysel Akdoğan), İşaret Yayınları, İstanbul, 2003, s.344-393.

⁹⁵ TABERÎ, Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu’l-Beyân an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1415/1995, I, 665-671.

⁹⁶ MÂTURÎDÎ, Ebû Mansur, *Te’vilâtu’l-Kur’ân*, Hacı Selim Ağa Ktp. Arşiv No:1679, varak: 21a-21b.

⁹⁷ CESSÂS, Ebû Bekr Ahmed er-Râzî, *Ahkâmu’l-Kur’ân*, Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1414/1993, I, 83-85.

⁹⁸ Semerkandî, pek çok âlimce caiz görülmeyle birlikte, bazı âlimlerce nüzûlünden sonra âyetin tamamının neshinin Hıcr Suresinin 9. ve Kıyame Suresinin 17. âyeti gereği caiz görülmediğini ifade etmektedir(SEMERKANDÎ, Ebu’l-Lays, Nasr b. Muhammed (ö.383/993), *Tefsîru’s-Semerkandî (Bahru’l-Ulûm)*, (Thk. Muhibbuddîn Ebî Saîd), Dâru’l-Fikr, I. Baskı, Beyrut 1416/1996, I, 82).

⁹⁹ Konunun, bazı hadis kaynaklarında da nesh kapsamında geçtiği görülmektedir. Mesela Beyhakî, recm âyetinin metninin mensuh, hükmünün sabit olduğu konusunda bir ihtilaf olmadığını söylemektedir(BEYHAKÎ, *Sünen*, VIII, 211).

¹⁰⁰ BAGAVÎ, Ebû Muhammed, *Tefsîru’l-Bagavî (Meâlimü’t-Tenzil)*, Dâru’t-Tayyibeti’n-Neşr ve’t-Tevzî, IV. Baskı, Riyad, 1417/1997, I, 134.

¹⁰¹ ZEMAŞERÎ, Ebu’l-Kâsım, *el-Keşşâf an Hakâiki’t-Tenzil ve Uyûni’l-Ekâvîl fî Vücûhi’t-Te’vîl*, I. Baskı, Dâru’l-Fikr, y.y., 1397/1977, I, 303.

¹⁰² TABRESÎ, Ebû Ali, *Mecmau’l-Beyân fî Tefsîri’l-Kur’ân*, Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1414/1994, I, 300.

¹⁰³ RÂZÎ, Fahrüddîn, *Mefâtihu’l-Gayb (et-Tefsîru’l-Kebîr)*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, I. Baskı, Beyrut, 1411/1990, III, 208-209.

¹⁰⁴ KURTUBÎ, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, II, 66.

¹⁰⁵ NESEFÎ, Ebu’l-Berekât, *Medâriku’t-Tenzil ve Hakâiku’t-Te’vîl*, Beyrut, 1408/1989, I, 97.

¹⁰⁶ Mesela bkz. ZERKEŞÎ, *el-Burhân*, II, 35-37; SUYUTÎ, *el-İtkân*, II, 32-35; ZERKÂNÎ, *Menâhil*, II, 231-233; MENNÂU’L-KATTÂN, *Mebâhis fî Ulûmi’l-Kur’ân*, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut, 1414/1993, s.238-240.

metinlere “metni mensûh” kategorisinin örnekleri sadedinde yer verilmişken, mukaddimedede ise konu, Kur'ân'ın metniyle ilgili iddialar kapsamında daha geniş bir perspektifle ele alınmaktadır.

d-Diğer Rivayetlerle İlgili İddialar

Muarızların iddia konusu etikleri bazı rivayetler de bulunmaktadır.

İddia: Beyyine suresi ile ilgili olarak Übey'den geldiği iddia edilen metin şöyledir: مَا كَانَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ بِمُنْفَكِينَ حَتَّى تَأْتِيَهُمُ النَّبِيُّ رَسُولٌ مِنْ اللَّهِ يَتْلُوا صُحُفًا مُطَهَّرَةً فِيهَا كُتِبَ قِيمَةٌ¹⁰⁷ Yine Beyyine suresiyle ilgili başka rivayetler de vardır.¹⁰⁸

Ayrıca Fetih suresinin 26. âyetinde, Übey, Zeyd ve diğerlerinin Mushaf'ına muaraza sadedinde, Şam ehlinin Mushaf'ında إِذْ جَعَلَ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي الْحَمِيَّةِ وَلَوْ حَمَيْتُمْ كَمَا حَمَوْا لَفَسَدَ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ 'âyetine ve bu konuyu Hz. Ömer'in tahkik ettirdiği rivayet edilmiştir.¹⁰⁹

Cevap: Bu tür rivayetler, hadis râvileri arasında şöhret bulmayan sözlerdir ve garib konuları yazanlarca rağbet görmektedir. Kur'ân ise, gözü olan kişinin tereddüt edemeyeceği gündüz gibi açık olarak gelmiştir. Bu konuda, Übey'in nesh edilmeden veya arza-i ahireden önce okunanları haber verdiği, şeklinde de yorumlar yapılmıştır. Surelerin faziletiyle ilgili rivayette, Übey, Beyyine suresini anlatırken مِنْ سُورَةِ مَا كَانَ de ğil, asıl metinde geçtiği şekliyle مِنْ قُرْآنٍ فِيهِ حَمِيمٌ 'âyetine de ğil, asıl metinde geçtiği şekliyle مِنْ قُرْآنٍ فِيهِ حَمِيمٌ şeklinde demektedir. Buraya kadar söylenenleri teyid eden hususlardan birisi, kıraatlerin muttasıl senedlere sahip olmasıdır (Mesela Ebu Cafer(ö.130/747)'in kıraatinin İbn Abbas'a, Ebu Hureyre'ye, İbn Mesud'a ve diğerlerine muttasıl olması gibi). Bütün bu imamlar, kıraat kaidelerini en ince detayına kadar ezberlemişler ve nakletmişlerdir. Sezgileri güçlü olan ve fitrat-ı selime sahip olan birisi, bu sözlerin Allah'ın Araplara meydan okuduğu cinsten olmadığını bilecektir. Öyleyse iddiacıların yaptığı, akla hayale sığmamaktadır ve cidalde de sapıklıktır.¹¹⁰

İddia: *Muavvizeteyn* surelerinin Allah'ın Kitabı'nda/İbn Mesud'un Mushaf'ında yer almadığı rivayetleri vardır.

Cevap: İbn Mesud'un kıraatinin, Mushaf'taki bu kıraat olduğu delillerle sahih olmuştur. Bu konudaki rivayetler, onun kıraatinin Mushaf'taki kıraate ters düştüğüne delalet etmemektedir. Bilakis Hz. Peygamber'in hüsn-i kıraati tahsis ettiği kişilerden birisi de İbn Mesud'dur ve İbn Mesud'un kıraatine uymak gerekmektedir. İbn Mesud ise, *Muavvizeteyn*'i unutmaktan emin olduğu için yazmamıştır. Bunun sebebi, *Muavvizeteyn*'in şüyu bulması, sihir ve büyü gibi hususlar dolayısıyla indirilmesidir. Fatiha suresini yazmaması ise, bu surenin

¹⁰⁷ Beyyine suresinin Mushaf'taki asıl metni مِنْ قُرْآنٍ فِيهِ حَمِيمٌ şeklinde başlamaktadır.

¹⁰⁸ *Kitâbu'l-Mebânî*, s.90-91.

¹⁰⁹ *Kitâbu'l-Mebânî*, s.91.

¹¹⁰ *Kitâbu'l-Mebânî*, s.92-93.

namazlarda okunması sebebiyledir. Çünkü namaz baki kaldığı sürece Fatiha suresinin unutulması mümkün değildir. Bazı ilim ehlince şöyle de yorumlanmıştır: Şayet bu rivayetler sahih ise, o zaman bunun anlamı, İbn Mesud'un bizzat Hz. Peygamber'den aldıklarını Mushaf'ına cem' etmesidir. *Muavvizeteyn* hakkında; Hz. Peygamber'in Hasan ile Hüseyin için *Muavvizeteyn* ile Allah'a sığındığı, uyuyacağı zaman onu okuduğu ve bunun bütün Müslümanlarca bilindiği bir gerçektir. O halde İbn Mesud, bunların unutulmayacağından emindir. Sonra sabah akşam Hz. Peygamber'in arkasında namaz kılan ve Hz. Peygamber'i Fatiha okurken duyan ve onun "*Fatihatsız namaz olmaz*" hadisini işiten İbn Mesud'un Fatihayı bilmemesi nasıl mümkün olur? Kur'ân'dan her âyetin nerede indiğini bilecek bir ilme sahip olan İbn Mesud, Allah'ın kitabı konusunda kendinden daha bilgili kişinin ayağına gideceğini dahi söylemektedir. İlmi bu derece yüksek olan İbn Mesud'un Kur'ân'ın en meşhur ve en fazla şüyu bulmuş surelerini inkar ettiği nasıl vehmedilebilir?¹¹¹

İddia: Ebu Musa el-Eşarî'den naklen *Berâe* suresine denk bir surenin unutturulduğu rivayet edilmiştir.

Cevap: Bu, aynen bir kişinin bir başkasından istediği işi o kişinin unutulmasına benzer şekilde, bir âyetin tefsiri kabilinden ezberlenen şeylerin unutulması olabilir. Yine bu sure, Ahzâb suresi de olabilir. Çünkü Ahzâb suresinde münafıklar zikredilmektedir ve hikâyesi de *Berâe* suresine benzemektedir. Rivayetlerde geçen *من تفسيرها* ifadesinin anlamı *من تفسيرها* demektir. Yine Ebu Musa'dan naklen, uzunluk olarak *Müsebbihat*'tan birine benzetilen bir sure indirildiği, surenin *سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ* şeklinde başladığı ve bu sureden *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ* kısmının¹¹² hatırında kaldığı rivayet edilmektedir. Bu sözler de, Ebu Musa'nın âyetleri tefsir etmesi babındandır. Buradaki unutmak, aynen "*Onlar Allah'ı unuttu Allah da onları*"¹¹³ âyetinde olduğu gibi "âyetteki uyulması gereken emirleri unutmak" anlamındadır.¹¹⁴

İddia: Hz. Ömer'in, nazil olanlar arasında *جاهدوا كما جاهدتم أول مرة* şeklindeki bir ifadeyi bulamadığı ve bunun Kur'ân'a yazılmadığı söylenmektedir. Yine *جاهدو في الله في آخر الزمان كما جاهدتم في أوله* de aynı şekildedir.

Cevap: Bütün bunların Kur'ân'ın hükmü ve tefsiri niteliğinde olması mümkündür. Bunlar, savaşın sürekliliğini anlatan âyetlerin¹¹⁵ tefsiri olabilir.¹¹⁶

¹¹¹ *Kitâbu'l-Mebânî*, s.93-97.

¹¹² Anlamı şöyledir: 'Ey inananlar! Yapmayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz? Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz Allah katında büyük vebaldir'.

¹¹³ Tevbe,9/67.

¹¹⁴ *Kitâbu'l-Mebânî*, s.97-99.

¹¹⁵ Âl-i İmrân,3/144; Mâide,5/54; Fetih,48/16.

¹¹⁶ *Kitâbu'l-Mebânî*, s.99-100.

İddia: Kur'ân'da ziyadelik bulunduğu dair Âl-i İmrân suresinin 104. âyetinde ويستعينون بالله علي ما أصابهم ilavesi nakledilmektedir.

Cevap: Eğer bu ziyadelik sahih ise, o zaman bu, İbnü'z-Zübeyr'in bir tefsiridir. Onu nakledenler karıştırmışlar ve Kur'ân'ın lafızları arasına katarak hataya düşmüşlerdir. Hz. Osman'ın Kur'ân'a katılan bu ziyadeliğe itimat etmeyeceğinden akıllı hiç kimsenin şüphesi yoktur.¹¹⁷

İddia: Tâhâ suresinde اكاد اخفيها من نفسي ilavesi rivayet edilmiştir.

Cevap: Bu ilave bir tefsirdir. Allah'ın nefsinden hiçbir şey gizli kalmaz demektir.¹¹⁹ Bazı raviler bunu Kur'ân'a karıştırmışlardır. Ferrâ da, Übey'in kıraati hakkında فكيف اطالعكم عليها ادemiştir.¹²⁰ Bu da maktu bir hadistir ve aynı şekilde Kur'ân'ı ta'n edecek nitelikte değildir.¹²¹

İddia: Asr suresinde ونواب الدهر ilavesi zikredilmiştir.

Cevap: Bu ziyadeliğe ilgili iddia da üç açıdan batıldır. Birincisi, İbn Mesud ve Hz. Ali gibi sahabeden böyle bir farklılık rivayetleri gelmemektedir. İkincisi, eğer Hz. Osman'ın cem' ettiği Mushaf'ta böyle bir eksiklik olsa, hilafeti esnasında Hz. Ali'nin bunu telafi etmemesi mümkün değildir. Üçüncüsü, bunun hiçbir eksiklik ve fazlalık olmayan Allah'ın indirdiği Kur'ân olduğu üzerinde icma vardır. Kim eksiklik ve fazlalık olduğunu iddia ederse, icma batıl olmuş, insanlara iftira atmış ve Rasulullah'tan sahih olarak gelenleri reddetmiş olur. Yine Mushaf hakkında icmaya ters düşen kişinin durumu, namazın 50 vakit olduğunu, dokuz kadınla evlenilebileceğini ve Allah'ın Ramazan ayı ile birlikte diğer günlerde de orucu farz kıldığını söyleyen kişinin durumuna benzemektedir. Hz. Ali de Mushaf'lar hakkındaki icmanın dışında değil içindedir.¹²²

Neticede müellife göre, sahabenin Hz. Osman'a muvafakat edip tabi olmaları, müddeilerin bu batıl iddialarını geçersiz kılmaya bir delildir. Çünkü durum şayet onların zan üzere iddia ettikleri gibi olsa, Hz. Ali hilafete geçtiği zaman onu düzelterektir; insanları hakka yöneltip, batıldan men edecektir.¹²³ Böylece bütün bu açıklamalarıyla müellif, Kur'ân'ın metninde hiçbir eksiklik ya da fazlalık olmadığını izah etmektedir.

D-Kur'ân'da Dil Yanlışlıklarının Bulunduğu İddiaları

¹¹⁷ Kitâbu'l-Mebânî, s.102.

¹¹⁸ Tâhâ,20/15.

¹¹⁹ Kitâbu'l-Mebânî, s.102.

¹²⁰ Bkz. FERRÂ, Ebû Zekeriyâ, Meâni'l-Kur'ân, (Thk.Abdulfettâh İsmâil Şelebi), Dâru's-Surûr, y.y., ts., II, 175.

¹²¹ Kitâbu'l-Mebânî, s.102.

¹²² Kitâbu'l-Mebânî, s.103-104.

¹²³ Kitâbu'l-Mebânî, s.78.

Bundan sonra müellif, Arap dilini bilenlere gizli kalmayacak türden Kur'ân'da zahir hata, karışıklık gibi dil yanlışlıklarının bulunduğu iddialarına geçmektedir. Müellif, iddia konusu edilen âyetlerin Mushaf'a hak, istikamet ve doğruluk üzere yazıldığını belirtmekte ve bu âyetlere ilişkin açıklamalar yapmaktadır. Mesela;

وَالصَّابِرِينَ ۚ وَالْمُؤْمِنِينَ بَعْضُهُمْ إِذَا عَاهَدُوا وَالصَّابِرِينَ ۚ ۱۲۴ âyetindeki *وَالصَّابِرِينَ* kelimesi, *إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا* anlamında medihten dolayı mansup gelmiştir. Yine *وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِرِينَ ۚ وَالصَّابِرِينَ ۚ* ۱۲۵ âyetinde *وَالصَّابِرُونَ* kelimesinin niçin bu şekilde geldiğine dair Arap dili kurallarına göre beş farklı görüş belirtilmiştir.

إِنَّ هَذَانِ لَسَاحِرَانِ ۱۲۶ âyeti, altı farklı biçimde açıklanmıştır.

فَأَصْدَقَ وَأَكْنَ مِنَ الصَّالِحِينَ ۱۲۷ âyetindeki *أَكْنَ* kelimesi cezm konumundadır.

وَأَسْرُوا fiilinin, faile takdim edilmeyle birlikte cemi gelmesi konusunda beş görüş vardır.

فَإِنَّ آمَنُوا بِمِثْلِ مَا آتَىٰ مِنْهُ ۱۲۹ âyetiyle ilgili de üç delil zikredilmektedir. Müellif, konuya ilişkin Halil b. Ahmed (ö.179/791), Kisâî (ö.189/804), Ferrâ ve İbnü'l-Enbârî gibi dilbilimcilerin görüşlerini delil olarak nakletmektedir.¹³⁰

Bir sonraki bölümde, müellif, Mushaflar arasındaki harf ihtilaflarıyla ilgili iddiaları cevaplamakta; iddialara karşı, bunun sebeplerini gösterip bu konuda takip edilen yolları anlatmaktadır. Buna göre; Medine Ehli ile Irak Ehli Mushafları arasında 12 harf, Şam ile Irak Mushafları arasında yaklaşık 40 harf, Kûfe ile Basra Mushafları arasında 5 harf fark vardır. Müellif, bunları tek tek ele almaktadır. Mesela Bakara suresinin 116. âyetini Şam ehlinen Abdullah b. Amir (ö.118/736) *فَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ* şeklinde okumuş, Irak ehli ise başta *vav* harfi ile birlikte *وَقَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ* şeklinde okumuştur. Yine Abdullah'ın *لَمْ يَسْئَلْهُ*¹³¹ şeklinde okuduğu âyeti, Irak ehli sonunda “He” harfi olmadan okumuşlardır. Mushaflardaki ihtilaflı bütün bu harfler, sahih manalıdır, doğrudur; ta'n edilecek hiçbir şeye meydan vermemektedir. Bu farklı harflere delil, Mushaflarda bunların sahih ve doğru biçimde yazılması, her iki kıraatin de ezberlenmesi için tercih yapılmasıdır. Hz. Peygamber, farklı zamanlarda her iki kıraati okumuştur. Bu harflerdeki noksanlık, ziyadelik, tebdil; nakledenin unutmasından ve dalgın müstensihin harfleri düşürmesinden dolayı vuku bulmuş değildir. Bu harflerin her biri sahihtir ve her bir harfin delili vardır. Daha sonra

¹²⁴ Bakara,2/177.

¹²⁵ Mâide,5/69.

¹²⁶ Tâhâ,20/63.

¹²⁷ Münâfikûn,63/10.

¹²⁸ Enbiyâ,21/3.

¹²⁹ Bakara,2/137.

¹³⁰ **Kitâbu'l-Mebânî**, s.104-116.

¹³¹ Bakara,2/259.

müellif, harflerin farklılıklarıyla ilgili açıklamalarını misaller üzerinde devam ettirmekte, Arap dili kaidelerini anlatıp, şiirlerle istişhad etmektedir. Cümle tahlillerini yapan müellif, yer yer Ferrâ ve Sîbeveyh gibi dilbilimcilerden nakilde bulunmaktadır.¹³²

E-Kıraat İhtilaflarıyla İlgili İddialar

Müellif'e göre kıraat ihtilafları, Müslümanların önüne sorun olarak çıkarılan meseleler arasında yer almaktadır. Bidat ve dalalet ehli olanlar, düşmanca bir tavırla, ihtilafları Kur'ân'a nispet etmektedirler. Müellif, onların konuyla ilgili ortaya çıkardıkları kafa karışıklığını ve çarpıtmalarını nakzedeceğini ve cüret ettikleri iddialarını delillerle çürüteceğini ifade ederek söze başlamaktadır. İlk olarak Fatiha suresindeki مَالِك kelimesini ele alan müellif, bu kelimeye *Elif* harfinin hazfiyle ilgili altı tane delil getirmekte ve konuyla ilgili geniş açıklamalarda bulunmaktadır. Bu çerçevede Mushaf'a muhalif olduğu iddia edilen bazı kelimelerin Arap dili ve kaidelerine göre yazım kurallarını (Mesela *Elif* harfinin yazımı konusunda مَانَة ve الصَّرَاطْ kelimeleri gibi) zikretmektedir. Kıraatler konusunda müellif, son olarak İbn Heysam'ın görüşlerine yer vermektedir. Buna göre kıraatlerin üç yönü vardır. Birincisi, okuyanın hak olana muhalif olarak yanlış okumasıdır. Kur'ân'ın kıraatleri hususunda bunlara itimat edilmez. Bunun vebali yanlış yapana aittir. Fakat bu çeşit kıraat ihtilafları, Kur'ân'ın değerini düşürmez. İkincisi, Kur'ân'ın bir lehçeyle (*lüğât*) nazil olması sonra bazı Kurrâ'nın Arap lehçelerinden bir başkasına manada değişiklik vuku bulmayacak şekilde çevirmesi; kolaylık (*teysir*) ve genişlik (*tevsia*) için terk edilen şeylerin de nakledilmesidir. Mesela Kurrâ'dan bazıları وَضَعْنَا عَنْكَ وَزْرَكَ¹³³ âyetini وحلنا عنك وزرك şeklinde okumuşlardır. Rasulullah'ın önünde okunan ve onun inkâr etmediği bu çeşit kıraatin okunuyor olması inkâr edilemez. Ebu Hanife (ö.150/767)'nin İslam'a yeni girenler için Farsça ile namaz kılmanın caiz olduğuna ilişkin görüşü de bu konumundadır. İşte Kur'ân'ın bu tür kıraatleri de bu minval üzeredir ve meşhur kıraatlerin içine girmezler. Üçüncüsü, her Ramazan ayında Hz. Peygamberin Cebrail'e arz ettiği nüzûl ihtilafı olan kıraatlerdir. Ashabın farklı farklı okuduğu kıraatler, -birkaç harf ve mütekârib lafızlar hariç- hiçbir ihtilaf kalmayınca kadar Kur'ân'ın yapılan arzalarında birleştirilmiştir. Sahabe, huruf-ı hecâ harflerinden ihtilaflı olanların da kaybolmaması için istinsah sırasında kaydetmiştir. Bu yüzden sayılı harflerde Mushaf'lar arasında ihtilaflar olabilmektedir.¹³⁴ Böylece mukaddimede, Mushaf'taki kelimelerin yazılışlarının Arap dili ve kaidelerine göre doğru olduğu izah edilmekte, Mushaf'lar arasındaki kıraat farklılıklarının sebebi olarak da, sahabenin istinsâh sırasında az sayıdaki ihtilaflı kıraatleri de kaydetmesi olarak zikredilmektedir.

¹³² Kitâbu'l-Mebânî, s.117-133

¹³³ İnşirah,94/2.

¹³⁴ Kitâbu'l-Mebânî, s.134-171.

Sonuç

Hicri beşinci asrın başında telif edilen *Kitâbu'l-Mebânî*'nin tefsir mukaddimesi, Kur'ân'ın yazılıp toplanması ve günümüze nakli gibi hususlar etrafında, Kur'ân'ın metniyle ilgili -Râfıza gibi- aşırı guruplarca gündeme getirilen iddialara cevap mahiyetinde kayda değer değerlendirmelere sahiptir. Zira mukaddimenin önemli bir kısmında, çok sayıda rivayete yer verilmiş ve bunlar *İddia-Cevap* üslubuyla değerlendirilmeye tabi tutulmuştur.

Kur'ân'ın nüzulü meselesiyle başlayan mukaddimenin müteakip bölümlerinde, Kur'ân'ın Mushaf haline gelişi süreci anlatılmış ve bu konudaki iddialar tartışılmıştır.

Mukaddimede vurgulanan husus, Kur'ân'ın; kesinlikle Allah'ın koruması altında olduğu, hiçbir eksiklik ve fazlalık olmadan mütevatiren nakledildiği, gerek Hz. Peygamber döneminde gerekse sahabe döneminde Kur'ân'ın âyetlerine ve kelimelerine hiçbir şüphenin karışmadığıdır. Mukaddimede, konuyla ilgili iddialar tartışılırken ve deliller sıralanırken sıkça bu fikir dile getirilmektedir. Mukaddimenin müellifine göre Kur'ân, Hz. Peygamber döneminde topluca bir aradadır, ancak iki kapak arasında değildir. Birtakım sebebe binaen Kur'ân'ın yazılıp toplanmasından müstağni olan Hz. Peygamber, Mushaf'ı toplamamıştır. Müslümanlar da, o hayatta olduğu müddetçe buna ihtiyaç duymamışlardır. Hz. Peygamber döneminde Kur'ân, tamamıyla bilinmektedir ve surelerin sayısı hakkında hiç kimsenin şüphesi yoktur. Sahabe, sureleri bugünkü sırasıyla değil, Bakara, Nisâ, A'raf... gibi değişik sırayla okumaktadırlar. Bazı sahabiler, Kur'ân'ı, Arapların âdeti olduğu üzere hafızaya güvenip yazmamışlar; pek çoğu, bakacak Mushaf'a ihtiyaç duymamışlardır. Sahabenin bir kısmı da çeşitli malzeme üzerine yazmışlardır. Hz. Peygamber'den sonra ise durum değişmiştir. Mushaf'ı ise ilk cem eden kişi, Hz. Ebu Bekir'dir. Kur'ân, Hz. Ebu Bekir'in verdiği emirle iki kapak arasına toplanmıştır. Bunu yapan da son iki arzada bulunan ve Hz. Peygamber'den bizzat ezberleyen sahabedir. Hz. Osman ise insanları tek bir harf üzere bir Mushaf'ta birleştirmiş ve Mushaf'ı istinsah ettirmiştir. Hz. Osman'ın istinsâh ettirdiği Mushaf, Hz. Ebu Bekir Mushaf'ı ile aynıdır. Kur'ân'ın tertibi tevkîfidir ve bunda sahabenin hiçbir şahsî tasarrufu söz konusu değildir. Namaz, oruç, zekât gibi diğer ibadetlerin sonraki nesillere aktarımında olduğu gibi, sahabe, Kur'ân hususunda da güvenilir bir nesildir. Sahabenin yazdığı Mushaf'lar arasındaki nazımda fahiş ihtilafların vukuu söz konusu değildir. Kur'ân, sahabece bilindikten, noksanlık ve ziyadelikten korunduktan sonra; surelerin peş peşe değil farklı sıralamayla gelmesi, onun sıhhatine gölge düşürmemektedir. Kur'ân'ın bir parçasının zayi olması, tamamının zayi olması anlamına gelecektir. Kur'ân'ın tevatüren geldiği, Hz. Peygamber'in hayatındaki diğer mühim olaylar kadar şüphe götürmeyecek kesin gerçekliğe sahiptir. İki kapak arasındaki Kur'ân, Hz. Peygamber'e inen Kur'ân'ın aynısıdır ve onda hiçbir ziyadelik ve noksanlık bulunmamaktadır.

Bütün bu değerlendirmeleriyle ve kendine has yaklaşımıyla *Kitâbu'l-Mebânî* mukaddimesi, Kur'ân/tefsir tarihi boyunca çok fazla eserin sahip olmadığı geniş bir muhtevaya sahiptir. Yazıldığı dönem dikkate alındığında, Kur'ân'ın metniyle ilgili benzer birtakım konuların yer aldığı Zerkeşî'nin *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*'ı ve Suyutî'nin *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*'ı gibi klasik Tefsir Usûlü kaynaklarının bu mukaddimeye göre oldukça geç dönemde telif edildiği ortaya çıkmaktadır. Hatta çoğu Tefsir Usûlü kaynağında mukaddimenin sahip olduğu sorulu-cevaplı bir anlatım üslubuna pek rastlanmamaktadır. Konuyla ilgili bu tür üslûbun ilk örneklerinden birisini ise, Hâris el-Muhâsibî (ö.243/857)'nin *Fehmü's-Sünen* adlı eseri oluşturmaktadır. Bunu Zerkeşî ve Suyutî'nin eserlerinden (*el-Burhân* ve *el-İtkân*) öğrenmekteyiz. Ancak her iki eserde de *Fehmü's-Sünen*'den sayılı birkaç konu nakledilmektedir. Yine İbn Kuteybe'de olduğu gibi, muhtelif eserlerin içerisinde de bu konuya has değerlendirmeler yer alabilmektedir. Fakat bu değerlendirmeler genelde dar kapsamlı olabilmektedir. Diğer taraftan İbnu'l-Enbârî'nin *Kitabu'r-Reddi alâ Men Hâlefe Mushafe Osmâne* adlı eserinin de üslubu ve içeriği hakkında tam bir malumata sahip değiliz. Bizim burada ele aldığımız mukaddimenin ise, soru-cevap üslubuyla oldukça kapsamlı ve ayrıntılı konuları ele aldığı görülmektedir. Bir diğer öne çıkan husus, genelde nesh çeşitleri içerisinde "*metni mensûh*" kapsamında yer verilen rivayetlerin dahi, mukaddimede sadece nesh olgusuyla ilgili görülmeyip Kur'ân'ın tevsikiyle ilişkili olarak da anlatılmasıdır. Bu noktada hem konuyla ilgili ileri sürülen rivayetlerin katî değil zannî olduğu hem de bu konuda ileri iddia sürenlerin zanna dayandığı sıkça dillendirilmektedir. Dolayısıyla *Kitâbu'l-Mebânî* mukaddimesi, Kur'ân'ın metniyle ilgili iddialara zemin hazırlayan rivayetlerin yekûnunun bir arada toplandığı ve bu konudaki iddialara cevap verildiği özgün bir kaynak niteliğindedir.